

‘MINSTENS ÉÉN HEIDENKIND NAAR DE HEMEL BRENGEN’

*Een wereld van kinderen voor kinderen in jeugdmissietijdschrift ‘De Kleine
Apostel’ 1850-1966*

VAN HET GENOOTSCHAP
DER H. KINDSHEID
JAARGANG 60 N° 356
TILBURG · STOOMDRUK VAN HET R.K. JONGENSWEESHUIS

Inhoud

Inleiding	2
Status Quaestionis	6
Vraagstelling	10
Bronnen en methoden.....	12
Hoofdstuk 1: Een ‘kindvriendelijke’ omslag in rubrieken en inhoud, 1850-1966	14
Kinderen van de Heilige Kindsheid	14
Een tweeledig leespubliek van 1850 tot 1920	15
Een ‘kindvriendelijke’ breuk na 1920	17
Koloniale invloed?	20
Hoofdstuk 2: ‘Heidenkind’ of katholiek? De paradoxale representatie van bemissioneerde kinderen in <i>De Kleine Apostel</i> , 1920-1966.....	21
Kinderen van de missie	21
‘Minderwaardige’ kinderen	22
Religie maakt het verschil	24
Hoofdstuk 3: ‘Imagined communities’ van kinderen voor kinderen, 1920-1966	27
Twee verbeelde gemeenschappen	27
De universele categorie van ‘het kind’	30
Conclusie.....	31
Literatuurlijst.....	34
Bronnen	36

Inleiding

‘Nu de H. Kindsheid zóóveel voor jullie doet, moeten jullie ook allemaal propagandisten voor de H. Kindsheid worden. Nieuwe leden bijwinnen! Meer van de Missie houden! Meer voor de Missie bidden! Meer offertjes voor de Missie brengen! De Kleine apostel wil álle kinderen van Nederland tot apostelkes maken!’¹

Deze passage stond in de eerste uitgave van jeugdmissietijdschrift *De Kleine Apostel* in 1934. Dit tijdschrift was gericht op een kinderpúblik met als doel het verwerven van morele en financiële steun voor de missie. *De Kleine Apostel*, voorheen *Annalen van het Genootschap der Heilige Kindschheid tot het doopen en vrijkoopen van de ongelooovige kinderen in Sina en andere afgodische landen*, was onderdeel van Het Genootschap der Heilige Kindsheid. Dit genootschap werd in 1843 opgericht in Frankrijk door de bisschop van Nancy, Mgr. De Forbin-Janson, en zou uitgroeien tot de grootste transnationale organisatie in Europa. Samen met Het Genootschap tot Voortplanting van het Geloof en Liefdewerk van de Heilige Petrus vormde de Heilige Kindsheid een van de drie belangrijkste organisaties in het genereren van steun en fondsen voor het pauselijke missiedepartement van de katholieke kerk.² Deze steun en fondsen werden gegenereerd vanuit de missieactie; alle activiteiten door katholieke organisaties en individuen in het thuisland die waren bedoeld om de missie financieel en moreel te ondersteunen.³ Tegenwoordig staan de drie organisaties beter bekend als De Pauselijke Missiewerken.⁴ Het Genootschap der Heilige Kindsheid focuste zich als enige organisatie van De Pauselijke Missiewerken exclusief op kinderen. Enerzijds betrof dit ‘heidense’ kinderen in missielanden.⁵ Anderzijds sprak het Genootschap westerse kinderen aan die voor de ‘heidense’ kinderen geld moesten inzamelen en bidden.⁶ Initieel was de Heilige Kindsheid enkel gericht op ‘heidenkinderen’

¹ Universiteitsbibliotheek Nijmegen, Katholiek Documentatie Centrum, *De Kleine Apostel*, 1934, nr. 500, p. 4 [Universiteitsbibliotheek wordt vanaf nu afgekort als UB, Katholiek Documentatie Centrum wordt vanaf nu afgekort als KDC].

² Sophie Heywood, ‘Missionary children. The French holy childhood association in European context, 1843–c.1914’, *European History Quarterly* 45:3 (2015) 446–466, aldaar 448–449; Camps e.a., *Dutch missionary activities*, 32, 36–37; Jan Roes, *Het Groote Missieuur* (Bilthoven 1974) 46, 121; Marjet Derks, José Eijst en Joost van Vugt eds., *Tempo doeloe, tempo sekarang. Het proces van indonesianisering in Nederlandse orden en congregaties* (Hilversum 2004), 28.

³ Van den Eerenbeemt, *De Missie-Actie*, 67, 73, 85; P.J. Rietbergen, ‘Aan de vooravond van ‘Het Groote Missie-Uur’: Een onderzoek naar de Nederlandse missiebeweging gedurende de eerste helft van de negentiende eeuw en de rol van “missietijdschriften” daarin’, *Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis* 70:1 (1990) 87–95; Roes, *Het Groote Missieuur*, 17.

⁴ Roes, *Het Groote Missieuur*, 110–111; Camps e.a., *Dutch missionary activities*, 33, 38–39, 49; Derks e.a., *Tempo doeloe, tempo sekarang*, 7.

⁵ Met ‘heidense’ kinderen bedoel ik kinderen met een andere religie dan het katholicisme. ‘Heidens’ is niet mijn eigen term, maar die van *De Kleine Apostel*. Daarom staat de term tussen aanhalingstekens.

⁶ Harrison, ‘A penny for the little Chinese’, 73; Roes, *Het Groote Missieuur*, 121.

ofwel ‘bemissioneerde’ kinderen in China, maar in de loop van de tijd ging het Genootschap zich ook op bemissioneerde kinderen richten in missielanden in onder andere Oceanië, Afrika en Indonesië.⁷

Het idee dat kinderen een rol konden spelen in en voor de missie was nieuw en paste bij de nieuwe, sentimentele visie op kinderen die in de negentiende eeuw in West-Europa ontstond. Kinderen moesten zichzelf als actieve ‘religieuze subjecten’ gaan zien. Er ontstonden hierdoor nieuwe, op kinderen gerichte vormen van religieus activisme.⁸ Om de missie van de Heilige Kindsheid te steunen werden er bijvoorbeeld ‘Kindheidsoptochten’ georganiseerd, waarbij westerse kinderen moesten betalen om als ‘Chineesje’, ‘negertje’, herder, pater of engel in de optocht mee te lopen, waarbij verschillende ‘rollen’ een andere prijs hanteerden. Dit geld ging naar missionarissen in missielanden. Zij hadden geld nodig voor het dopen van ‘heidense’ kinderen in stervensgevaar, het ‘vrijkopen’ van kinderen en het bouwen van katholieke weeshuizen en scholen van het Genootschap.⁹

Vanaf de oprichting in 1843 groeide De Heilige Kindsheid snel uit tot een invloedrijk genootschap. In 1852, negen jaar na oprichting, had het al 660.000 leden door heel West-Europa. In de diverse landen had het Genootschap meerdere afdelingen; het was de bedoeling dat elke parochie een eigen tak van de Heilige Kindsheid zou oprichten.¹⁰ De snelle groei van de Heilige Kindsheid ging samen met de ontwikkeling van katholieke onderwijscongregaties. Veel leden van de Heilige Kindsheid werden ‘geworven’ van katholieke scholen en andere kinderorganisaties.¹¹ De inkomsten en ledenaantallen die via dergelijke kanalen ontstonden vond de Heilige Kindsheid echter niet voldoende. Om het groeiende Genootschap van meer leden en fondsen te kunnen voorzien, werd dan ook het jeugd-missietijdschrift *Annales de l'Œuvre de la Sainte Enfance* opgericht.¹²

In 1849 deed het Genootschap der Heilige Kindsheid haar intrede in Nederland. Johannes Antonius de Beer, Superior-generaal van de Fraters in Tilburg (Congregatio Matris Misericordiae, CMM), was in contact gekomen met de oprichter van de Heilige Kindheid, Mgr. Forbin-Janson. De Beer besloot dat er ook in Nederland een tak van deze organisatie moest komen.¹³ In 1853, kort na de oprichting van het Genootschap, werd de bisschoppelijke hiërarchie in Nederland hersteld. Nederland

⁷ Zie tabel 1 en 2 op pagina 16 en 18 voor een preciezere analyse van wanneer er ook berichten over andere missielanden dan China in het tijdschrift verschenen.

⁸ Heywood, ‘Missionary children’, 447-448, 451, 461; Harrison, “A penny for the little Chinese”, 79; Camps e.a., *Dutch missionary activities*, 32.

⁹ Harry Knipschild, *De bekering van de wereld. Brieven, verhalen en ervaringen uit de geschiedenis van de missie* (Zutphen 2013), 187-188; Heywood, ‘Missionary children’, 648-49; Brabants historisch informatiecentrum (geraadpleegd op 23 april 2019) <https://www.bhic.nl/ontdekken/verhalen/kindheidsoptocht-in-mill>; Roes, *Het Groote Missieuur*, 46, 146; André Eerenbeemt, *Missieactie en missieproblemen* (Tilburg 1953) 48-49.

¹⁰ Heywood, ‘Missionary children’, 448-449, 453; Harrison, “A penny for the little Chinese”, 73; Knipschild, *De bekering van de wereld*, 188.

¹¹ Heywood, ‘Missionary children’, 452.

¹² UB Nijmegen, KDC, *Annalen van het Genootschap der Heilige Kindsheid*, 1850, p. 40-41 [vanaf nu afgekort als *Annalen*].

¹³ Knipschild, *De bekering van de wereld*, 188.

kreeg daardoor weer een katholieke kerkelijke structuur met bisdommen, parochies en dekenaten. Parochies die een afdeling voor het Genootschap oprichtten werden beloond met een aflaat, waardoor de organisatie enorm groeide.¹⁴ Omdat vanaf de jaren 1920 missieactiviteiten vanuit Rome werden gecentraliseerd, werd vanaf die tijd de groei van de Heilige Kindsheid in Nederland versneld; parochiepriesters waren verplicht om de drie Pauselijke Missiewerken toe te laten in hun parochies en zij moesten zich in gaan zetten voor fondsenwerving hiervoor.¹⁵

Met het Genootschap kwam ook het tijdschrift van De Heilige Kindsheid mee naar Nederland: de *Annalen*. Vanaf 1850 werd het tijdschrift elke twee maanden uitgegeven door de drukkerij van het Rooms-Katholiek Jongensweeshuis in Tilburg.¹⁶ Ouders van kinderen die lid waren van het Genootschap betaalden voor het tijdschrift: vijf cent per nummer of dertig cent per jaar.¹⁷ Hoewel Nederlandse kinderen de officiële leden van de Heilige Kindsheid waren, was het lezen van *De Annalen* in eerste instantie niet voor kinderen bedoeld. Pas vanaf ongeveer 1920 ging het tijdschrift zich richten op kinderen als leespubliek.¹⁸ In 1934 veranderde de *Annalen* in *De Kleine Apostel*. Vanwege de economische crisis in Nederland ging het tijdschrift over op de goedkopere drukker Steyl, en daarmee op een nieuwe naam.¹⁹ Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd de uitgave van het tijdschrift echter gestaakt; katholieke literatuur paste niet binnen het nationaalsocialistische keurmerk dat literatuur tijdens de oorlog nodig had om uitgegeven te mogen worden.²⁰ Pas in 1946 werd *De Kleine Apostel* opnieuw uitgegeven, waarna het in 1966 veranderde in het tijdschrift *KLAP*.

Dit onderzoek analyseert de *Annalen* en *De Kleine Apostel* vanaf het eerste Nederlandse nummer in 1850, tot 1966. Na 1966 vond niet enkel een verandering plaats in de naam van het tijdschrift; in Nederland stopten vanaf 1967 veel orden en congregaties met hun eigen missietijdschriften, waarna het gezamenlijke missietijdschrift *Bijeen* ontstond.²¹ De *Annalen* bleven wel bestaan, onder de naam *KLAP*, met een nieuwe inhoud en in een nieuw jasje. Pas in 2006 werd het tijdschrift gestopt.²² Daarnaast was de context van het missiewerk aan verandering onderhevig door de onafhankelijkheidsstrijd van veel kolonies. Het traditionele doel van de missie, met het bekeren van lokale mensen en het ‘planten’

¹⁴ Knipschild, *De bekering van de wereld*, 7, 187-188; Caesarius Mommers en Ger Janssen, *Zwijzen, een passie voor uitgeven. Geschiedenis van een educatieve uitgeverij* (Tilburg 1996) 12-13.

¹⁵ Camps e.a., *Dutch missionary activities*, 38-39, 49.

¹⁶ Vefie Poels en Zjuul van den Elsen eds., *Bibliografie Katholieke Nederlandse Periodieken 3. Godsdienstig en en kerkelijk leven* (Nijmegen 2012) 63-64; Mommers en Janssen, *Zwijzen, een passie voor uitgeven*, 12.

¹⁷ UB Nijmegen, KDC, Archief Nationaal Bureau van de Pauselijke Missiewerken, Redactie periodiek *Annalen der H. Kindsheid* 1932-1934, nr. 639, Brief aan ‘eerw. Confrater’, Roermond, 18 november 1933.

¹⁸ Heywood, ‘Missionary children’, 454.

¹⁹ UB Nijmegen, KDC, Archief Nationaal Bureau van de Pauselijke Missiewerken, Redactie periodiek *Annalen der H. Kindsheid* 1932-1934, nr. 639, Brief van Diocese directeurs Roermond aan jongensweeshuisdrukkerij Tilburg, 15 februari 1934; Toos Zuurveen, *Van zedenleer tot Bruintje Beer. Kind, kindbeeld en kinderboek door de eeuwen* (Groningen 1996), 517.

²⁰ Zuurveen, *Van Zedenleer tot Bruintje Beer*, 537.

²¹ Camps e.a., *Dutch missionary activities*, 43-45.

²² Missiokids (geraadpleegd op 18 mei 2019) <http://missiokids.nl/KinderenHelpenKinderen.html>.

van de kerk ging over naar een definitie van missie als ontwikkelingswerk, naast opbouw van de kerk en prediking.²³

Het onderzoeken van de *Annalen* en *De Kleine Apostel* is relevant omdat het aansluit bij de recente wetenschappelijke tendens van New Imperial History. Voor deze scriptie is van belang dat binnen New Imperial History onder meer aandacht wordt besteed aan de rol van religie binnen koloniale context. Door het jeugdmissietijdschrift te onderzoeken worden verbindingen tussen religie en koloniale discoursen in het tijdschrift belicht. Daarnaast sluit dit onderzoek aan bij de recentelijk opgekomen wetenschappelijke aandacht voor de geschiedenis van kinderen, door te onderzoeken hoe Nederlandse kinderen door het jeugdtijdschrift bij de missie werden betrokken. De hoofdvraag die hieruit voortkomt luidt als volgt:

Hoe werden Nederlandse kinderen door jeugdmissietijdschrift *De Kleine Apostel* betrokken bij de missie tussen 1850 en 1966?

²³ Camps e.a., *Dutch missionary activities*, 43-45.

Status Quaestionis

Dit onderzoek plaatst zich binnen de traditie van New Imperial History. Deze vorm van koloniale geschiedenis bestaat sinds de jaren 1980. New Imperial History besteedt onder meer aandacht aan de agency van lokale bevolking, zendelingen en missionarissen als belangrijke actoren en de rol van religie binnen koloniale geschiedenis, waarbij vooral laatstgenoemde voor dit onderzoek belangrijk is.²⁴ Daarnaast is een relevant onderzoeksonderwerp binnen New Imperial History voor deze scriptie de ‘webbedness of empire’: de opvatting dat er geen centrum-periferie relatie is tussen het ‘moederland’ en de koloniën.²⁵ Hierbij wordt in onderzoek regelmatig een transnationale focus gehanteerd, waarmee bijvoorbeeld nationale geschiedenissen en ‘imagined communities’ als constructies kunnen worden gedefinieerd, in plaats van als gegeven.²⁶ Binnen zowel New Imperial History als dit onderzoek wordt ook de geschiedenis van kinderen binnen religieuze en koloniale contexten onderzocht. Dit onderwerp is lange tijd naar de marges van onderzoek geschoven, en is sinds enkele jaren pas echt in opkomst.²⁷ Hierbij wordt bijvoorbeeld onderzoek gedaan naar hoe kinderen en hun opvoeding in koloniale processen werden ingezet om onderscheid te maken tussen ‘beschaafde’ en ‘onbeschaafde’ groepen en hoe koloniale discoursen westerse en ‘Andere’ kinderen tegelijkertijd voorstelde als verschillend en gelijk.²⁸

Hoewel de aandacht voor religie en voor de geschiedenis van kinderen al wel in Angelsaksisch onderzoek naar het koloniale verleden is geïntegreerd, staat onderzoek hiernaar binnen koloniale geschiedenis in Nederland nog in de kinderschoenen. De verbinding tussen religie en koloniale geschiedenis is wel gelegd door bijvoorbeeld Geertje Mak, Maaike Derksen en Iris Busschers. Derksen onderzoekt onder meer ontmoetingen tussen verschillende culturen binnen koloniale context in Java en Nieuw-Guinea, waarbinnen ze de belangrijke rol van lokale mensen die veelal waren ‘bekeerd’ tot het

²⁴ Tony Ballantyne, ‘Religion, difference, and the limits of British imperial history’, *Victorian Studies* 47:3 (2005) 427-455, aldaar 427-428, 430; Stephen Howe, ‘Introduction: New Imperial Histories’, in Stephen Howe ed., *The New Imperial histories reader* (Londen-New York 2010).

²⁵ Catherine Hall, *Civilising subjects. Metropole and colony in the English imagination, 1830-1867* (Cambridge 2002), 6; David M. Pomfret, *Youth and empire. Trans-colonial childhoods in British and French Asia* (Stanford 2016), 13.

²⁶ Hall, *Civilising subjects*, 9; Pomfret, *Youth and empire*, 13.

²⁷ Karen Vallgård, *Imperial childhoods and christian mission. Education and emotions in South India and Denmark* (Basingstoke 2015), 3.

²⁸ Zie voor dergelijk onderzoek over kinderen bijvoorbeeld: Pomfret 4, Vallgård, *Imperial Childhoods and Christian Mission*; Karen Vallgård, ‘Adam’s escape. Children and the discordant nature of colonial conversions’, *Childhood* 18:3 (2011) 298-315; Karen Vallgård, ‘Tying children to God with love. Danish mission, childhood, and emotions in colonial South India’, *Journal of Religious History* 39:4 (2015) 595-613; Mary Clare Martin en Hugh Morrison, eds., *Creating Religious Childhoods in Anglo- World and British Colonial Contexts, 1800– 1950* (Abingdon-New York 2017), 3-4; Baljit Kaur, Helen May en Larry Prochner, *Empire, education and indigenous childhoods. Nineteenth-century missionary infant schools in three British colonies* (Surrey-Burlington 2014).

katholicisme benadrukt.²⁹ Busschers onderzoekt juist de protestantse zending op Papoea Nieuw-Guinea en Java binnen koloniale context.³⁰ Geertje Mak combineert in haar onderzoek de geschiedenis van religie met die van kinderen binnen koloniale context. Mak stelde dat de zending in Papoea Nieuw-Guinea de basis vormde voor de koloniale overheersing, via het opvoeden en onderwijzen van Papoeakinderen.³¹

Binnen New Imperial History zijn zendings- en missietijdschriften een belangrijke bron. Historica Terry Barringer deed als eerste een oproep voor het onderzoeken van zendingstijdschriften binnen koloniale geschiedenis in 2002. Meer specifiek riep ze daarnaast op tot het onderzoeken van zendingstijdschriften voor kinderen over een langere periode en tegen een bredere maatschappelijke achtergrond, zoals de opkomst van kinderliteratuur. Zendingstijdschriften zijn volgens Barringer een belangrijke bron omdat zij onder andere laten zien hoe Britten in de Victoriaanse tijd de niet-Europese wereld zagen en hoe ideeën en houdingen door de tijd heen veranderden.³² Barringer pleitte voor het beter toegankelijk maken van zendingstijdschriften door de ontwikkeling van de Missionary Periodicals Database.³³ Sinds Barringers oproep zijn zendingstijdschriften steeds meer in onderzoek naar Angelsaksische imperiale en koloniale geschiedenis betrokken. Felicity Jensz, bijvoorbeeld, gebruikte de Missionary Periodicals Database om onderzoek te doen naar redenen van oprichting van zendingstijdschriften in de negentiende eeuw. Ze concludeerde dat zendingstijdschriften werden opgericht om fondsen te genereren, om kennis over de missie te verspreiden, als legitimering van de missie, als propaganda en als hulpmiddel in de groepsidentificatie van het missietijdschriftpubliek.³⁴

In Nederland is tot op heden naar missie- en zendingstijdschriften weinig onderzoek gedaan. Jan Roes en Peter Rietbergen gebruikten in respectievelijk 1974 en 1990 wel missietijdschriften als bron, maar zij legden geen verbinding tussen religie en koloniale geschiedenis en gebruikten het

²⁹ Maaïke Derksen, *Embodied encounters. Colonial governmentality and missionary practices in Java and Dutch New-Guinea between 1856-1945* (proefschrift, Nijmegen, nog te publiceren).

³⁰ Zie bijvoorbeeld: Iris Busschers, 'Gendered remembrance. Women in the Dutch calvinist mission and its historiography, 1900-1942', *Trajecta: religie, cultuur en samenleving in de Nederlanden* 24:2 (2015) 285-308; Busschers, 'Missionary commemoration in a colonial world. Dutch calvinist missionary obituaries as collective memory, 1930-1951', *Swedish Missiological Themes* 100:4 (2012), 437-463.

³¹ Geertje Mak, *Huishouden in Nederlands Nieuw-Guinea. Geschiedenis van geslacht op geslacht* [Oratie] (Amsterdam 2017) 12-13.

³² Terry Barringer, 'What Mrs Jellyby might have read. Missionary periodicals: A neglected source', *Victorian Periodicals Review* 37:4 (2004) 46-74, aldaar 46-47.

³³ Terry Barringer, 'From beyond alpine snows to homes of the east- A journey through missionary periodicals. The Missionary Periodicals Database Project', *International Bulletin of Missionary Research* 4 (2002), 169-173, aldaar 169-170.

³⁴ Felicity Jensz, 'Origins of missionary periodicals. Form and function of three Moravian publications', *Journal of Religious History* 36:2 (2012) 234-255, aldaar 235, 254.

missietijdschrift niet als bron die op zichzelf onderzoekwaardig is.³⁵ Geertje Mak en Remco Raben riepen wel op om zendingstijdschriften te bestuderen binnen koloniale geschiedenis, maar ook bij hen is geen sprake van intrinsiek onderzoek.³⁶ Theo Salemink is één van de weinigen die met zijn onderzoek een inhoudelijk analyse deed van beeldvorming in missietijdschriften over de Afrikaanse ‘Ander’, en hoe die beeldvorming iets zei over hoe Nederlanders naar Afrika, maar met name ook naar zichzelf keken.³⁷

Zendingstijdschriften waren er niet alleen voor volwassenen, maar ook voor kinderen. Historici als Karen Vallgård. Hugh Morrison en Mary Jane Martin bijvoorbeeld, hebben zendingstijdschriften voor kinderen gebruikt als bron in het onderzoek naar westerse- en missiekinderen binnen koloniale- en religiegeschiedenis.³⁸ Een belangrijke tendens binnen het onderzoek naar zendingstijdschriften voor kinderen is het onderzoek naar hoe tijdschriften kinderen bij de zending betrokken. Felicity Jensz concludeerde dat zendingstijdschriften in de Verenigde Staten kinderen probeerden te betrekken bij de zending door een overdreven tegenstelling tussen christelijke en ‘Andere’ kinderen neer te zetten. Door ‘Andere’ kinderen als hulpeloos en inferieur te representeren kon de zending worden gelegitimeerd en werd de urgentie van de hulp van christelijke kinderen benadrukt. Zendingstijdschriften hoopten zo christelijke kinderen aan te sporen om voor de missie te bidden en geld in te zamelen.³⁹ Hugh Morrison concludeerde dat zendingstijdschriften een belangrijke rol speelden in de religieuze vorming en wereldbeeldformatie van westerse kinderen. Mary Ellis Gibson stelde aansluitend dat zendingstijdschriften kinderen aanspoorden zichzelf als ‘globale subjecten’ te zien. Karen Miller benadrukte juist de rol van zendingstijdschriften in de Verenigde Staten in het aansporen van middenklasse-kinderen zich in te zetten voor kinderen ‘overzee’, door aan het werk te gaan voor geld.⁴⁰

³⁵ Rietbergen, ‘Aan de vooravond van het ‘Groote Missieuur’: een onderzoek naar de Nederlandse missiebeweging gedurende de eerste helft van de negentiende eeuw en de rol van ‘missietijdschriften’ daarin’, *Nederlands archief voor kerkgeschiedenis*, 1-70 (1990), 75-108, aldaar 76; Roes, *Het Groote Missieuur*.

³⁶ Remco Raben, ‘A new Dutch imperial history? Perambulations in a prospective field’, *Low Countries Historical Review* 128:1 (2013) 5-30, aldaar 15, 22, 25, 29; Geertje Mak, *Huishouden in Nederlands Nieuw-Guinea. Geschiedenis van geslacht op geslacht* [Oratie] (Amsterdam 2017).

³⁷ Theo Salemink, ‘Beeld van Afrika, zelfbeeld van Europa’, in José Eijt, Hester Genefaas, Peter Nissen eds., *Gaan voor God: ideaal en praktijk van missie in historisch perspectief* (Hilversum 1998), 108-127.

³⁸ Karen Vallgård, *Imperial childhoods and christian mission. Education and emotions in South India and Denmark* (Basingstoke 2015), 3; Karen Vallgård, ‘Adam’s escape. Children and the discordant nature of colonial conversions’, *Childhood* 18:3 (2011) 298-315; Karen Vallgård, ‘Tying children to God with love. Danish mission, childhood, and emotions in colonial South India’, *Journal of Religious History* 39:4 (2015) 595-613; Mary Clare Martin en Hugh Morrison, eds., *Creating religious childhoods in Anglo- world and British colonial contexts, 1800– 1950* (Abingdon-New York 2017), 3-4.

³⁹ Jensz, ‘Firewood, fakirs and flags. The construction of the non-western «Other» in a nineteenth century transnational children’s missionary periodical’, *SZRKG* 105 (2011) 167-191, aldaar 167, 189.

⁴⁰ Mary Ellis Gibson, ‘The perils of reading children’s missionary magazines and the making of Victorian imperialist subjectivity’ in McGravan, J. H. Jr. ed., *Time of beauty, time of fear. The Romantic legacy in the literature of childhood* (Iowa 2012) 105-127, aldaar 107, 112; Morrison, ““Little vessels” or “little soldiers”. New Zealand protestant children, foreign missions, religious pedagogy and empire, c.1880s–1930s”,

Hier zat een dubbel voordeel aan; de Amerikaanse kinderen deden goed werk waardoor ze in de hemel zouden komen, op een wijze die hen voorbereidde op een leven binnen de kapitalistische samenleving wiens toekomst door kinderen als deze verzekerd moest worden.⁴¹

Een ander belangrijk onderzoeksonderwerp binnen het onderzoek naar zendingstijdschriften voor kinderen is de verhouding van dergelijke tijdschriften tot een bredere maatschappelijke achtergrond, aansluitend bij de oproep van Barringer. Hugh Morrison onderzocht bijvoorbeeld jeugdzendingstijdschriften in het licht van het bredere kader van de constructie van 'childhood' in de negentiende en twintigste eeuw, waarbij hij concludeerde dat kinderen in Groot-Brittannië en Britse 'settler colonies' als Canada en Nieuw-Zeeland door de invloed van soortgelijke religieuze instituties transnationaal werden 'gesocialiseerd'.⁴² Christine Weir onderzocht de representatie van Pacifische kinderen in Australische en Nieuw-Zeelandse zendingstijdschriften voor kinderen, en hoe deze tijdschriften werden beïnvloed door maatschappelijke opvattingen omtrent kinderen en onderwijs. Ze beantwoordde daarmee letterlijk Barringer's oproep om een zendingstijdschrift voor kinderen over een langere periode te onderzoeken en tegen een bredere achtergrond te verhouden. Weir stelde dat zendingstijdschriften in de vroege twintigste eeuw kinderen gingen aanspreken als 'partners' van de zending. Enge verhalen over 'heidense' landen moesten worden verwijderd omdat die aan het westerse kind een misplaatst superioriteitsgevoel konden opdringen en verhalen moesten kinderen kunnen boeien.⁴³ Weir concludeerde dat kinderlezers op steeds meer 'kindvriendelijke' wijze werden aangesproken door bijvoorbeeld de toevoeging van spelletjes en wedstrijden, en dat zendingstijdschriften poogden 'westerse' kinderen met Pacifische kinderen te laten identificeren in plaats van hen medelijden te laten voelen. Dat dit een succes was, was te zien aan de toename van materiële steun aan de zending.⁴⁴

Paedagogica Historica 47:3 (2011) 303-321; Morrison, 'The 'joy and heroism of doing good'. "The New Zealand Missionary" record and late nineteenth-century protestant children's missionary support', *Journal of New Zealand Literature* 28:2 (2010) 158-182.

⁴¹ Karen Miller, 'The white child's burden: Managing the self and money in nineteenth-century children's missionary periodicals', *American Periodicals* 22:2 (2012) 139-157, aldaar 139-141.

⁴² Hugh Morrison, "'Impressions which will never be lost". Missionary periodicals for protestant children in late-nineteenth century Canada and New Zealand', *Church History* 82:2 (2013) 388-393, aldaar 388-389.

⁴³ Christine Weir, 'Deeply interested in these children whom you have not seen', *The Journal of Pacific History* 48:1 (2013) 43-62, aldaar 53.

⁴⁴ Ibidem, 44, 49-50, 61-62.

Vraagstelling

Deze scriptie plaatst zich binnen New Imperial History door de geschiedenis van, in dit geval, de missie, niet los te zien van de koloniale context waarbinnen deze kon functioneren. Er is oog voor de vanzelfsprekendheid van de koloniale context; hoewel deze niet expliciet voorkwam in *De Kleine Apostel*, was hij wel zichtbaar in koloniale discoursen. Daarnaast plaatst dit onderzoek zich binnen New Imperial History door de aandacht voor ‘webs of empire’. In het geval van *De Kleine Apostel* is geen sprake van een verbinding tussen Nederland als centrum en de Nederlandse koloniën als periferie; er was juist een link tussen Nederland en verscheidene Europese landen en missielanden, verbonden door de transnationale organisatie van de Heilige Kindsheid. Verder past deze scriptie binnen New Imperial History door de focus op de geschiedenis van kinderen binnen religieuze en koloniale contexten. Door *De Kleine Apostel* te onderzoeken positioneert deze scriptie zich daarnaast binnen het onderzoek naar religieuze tijdschriften als belangrijk brontype binnen New Imperial History. Dit onderzoek sluit daarbij aan bij twee belangrijke onderzoeksonderwerpen binnen het onderzoek naar religieuze jeugdtijdschriften: het betrekken van kinderen bij missie en zending door religieuze tijdschriften en het onderzoeken van dergelijke tijdschriften tegen een bredere maatschappelijke achtergrond.

Door aan te sluiten bij deze onderzoeksonderwerpen wil ik beantwoorden aan de oproep van Barringer een religieus tijdschrift te onderzoeken over een langere periode en in het licht van bredere ontwikkelingen binnen kinderliteratuur en opvattingen over ‘het kind’. Deze oproep is juist voor de Nederlandse context interessant. Omdat *De Kleine Apostel* zich inhoudelijk aan veranderende maatschappelijke contexten wist aan te passen was dit het langst bestaande jeugdtijdschrift in Nederland, van 1850 tot 2006.⁴⁵ Het is daarom relevant dit tijdschrift over een langere periode te onderzoeken en te verhouden tot bredere ontwikkelingen binnen kinderliteratuur en tot opvattingen over ‘het kind’ in Nederland. Deze bredere achtergrond beïnvloedde de inhoud van het tijdschrift, en daarmee hoe kinderen door het tijdschrift bij de missie betrokken werden. De Heilige Kindsheid is wel eerder onderzocht door Henrietta Harrison en Sophie Heywood, maar Harrison richtte zich enkel op De Heilige Kindsheid in China en Heywood op de organisatie van het Genootschap in Frankrijk en de situering in Europese context.⁴⁶ Het bijbehorende tijdschrift is niet eerder intrinsiek onderzocht.

De hoofdvraag die ik in deze scriptie stel is: Hoe werden Nederlandse kinderen door jeugdmissietijdschrift *De Kleine Apostel* betrokken bij de missie tussen 1850 en 1966? Om deze vraag te kunnen beantwoorden onderzoek ik allereerst de rubrieken van het tijdschrift tussen 1850 en 1966, waarbij in de rubrieken zichtbaar is dat *De Kleine Apostel* zich steeds meer op kinderen ging richten als doelpubliek. Het is belangrijk om dit te onderzoeken, omdat de toenemende ‘kindvriendelijkheid’ van

⁴⁵ Ghesquiere, R., Joosen, V. en van Lierop-Debrouwer, H. eds., *Een land van waan en wijs. Geschiedenis van de Nederlandse jeugdliteratuur* (Amsterdam 2014), 158.

⁴⁶ Henriette Harrison, “A penny for the little Chinese”. The French Holy Childhood Association in China, 1843–1951’, *American historical review* (2008) 72-92; Heywood, S., ‘Missionary children. The French holy childhood association in European context, 1843–c.1914, *European History Quarterly* 45:3 (2015) 446-466.

het tijdschrift laat zien dat *De Kleine Apostel* een ontwikkeling doormaakte in hoe het kinderen bij de missie probeerde te betrekken. Ten tweede zal ik onderzoeken hoe bemissioneerde kinderen in het tijdschrift worden gerepresenteerd. Zoals onder andere Weir en Jenz al aantoonde, speelde de representatie van ‘Andere’ kinderen een rol in de manier waarop lezers van het belang van de missie of zending overtuigd moesten worden. De representatie van deze kinderen zegt daarom iets over hoe *De Kleine Apostel* Nederlandse kinderen voor de missie poogde te activeren, en dus te betrekken. Tot slot onderzoek ik hoe het tijdschrift poogde Nederlandse kinderen onderling en Nederlands en bemissioneerde- ofwel missiekinderen te construeren binnen twee ‘imagined communities’. Het doel hiervan was om Nederlandse lezers door gemeenschapsgevoel en identificatie aan te sporen zich voor de missie in te zetten.

Bronnen en methoden

Voor dit onderzoek gebruik ik jeugdmissietijdschrift *De Kleine Apostel* (ofwel, in de periode tot 1934, de *Annalen*) als bron.⁴⁷ Het tijdschrift maakte een kindvriendelijke ontwikkeling door, wat belangrijk is voor de wijze waarop het tijdschrift lezers bij de missie probeerde te betrekken. Ik definieer kindvriendelijk, in navolging van Weir, als een meer leeftijdsgerichte aanpak en inhoud, waarbij kinderen niet als jonge volwassenen worden gezien maar als kinderen worden aangesproken en geënthousiasmeerd, bijvoorbeeld door inleven en identificatie met missiekinderen te vergemakkelijken door fictieve verhalen, of door de toevoeging van spelletjes en wedstrijden.⁴⁸

Om de kindvriendelijke ontwikkeling te kunnen onderzoeken presenteer ik een kwantitatieve analyse van de rubrieken van *De Kleine Apostel*. Hierbij breng ik in kaart welke rubrieken in deze jaren in het tijdschrift voorkwamen, en hoe dit door de tijd heen veranderde. Zo ontstaat een overzicht van rubrieken dat laat zien wanneer de eerste kindvriendelijke rubrieken ontstonden en welke rubrieken plaatsmaakten voor andere door de tijd heen. Door te kijken naar algemene Nederlandse opvattingen over kinderliteratuur wordt geduid waarom op een bepaald moment bepaalde rubrieken verdwenen en werden ingeruild. Omdat het gaat om een lange periode van 116 jaar, is het een steekproef van om de vijf jaar, waarbij ik telkens (waar mogelijk) het eerste nummer en het laatste nummer van het jaar analyseer voor een zo compleet mogelijk beeld. De jaren die ik analyseer, afhankelijk van de hoeveelheid beschikbare nummers per jaar, zijn: 1850, 1855, 1856, 1858, 1865, 1871, 1877, 1880, 1885, 1890, 1895, 1900, 1905, 1910, 1915, 1920, 1925, 1932, 1934, 1940, 1947, 1950, 1955, 1960 en 1966. In de jaren 1850 zijn er meer jaren gebruikt, omdat er daar minder nummers per jaar beschikbaar waren. Deze analyse wordt behandeld in het eerste hoofdstuk.

Na de kwantitatieve analyse presenteer ik een kwalitatieve analyse in het tweede en derde hoofdstuk. Voor deze analyse besteed ik aandacht aan koloniale discoursen. Een zendingstijdschrift heeft namelijk de macht een bepaalde situatie als natuurlijk of rechtvaardig te representeren.⁴⁹ De representatie van de koloniale ‘Ander’ als hulpeloos en ondergeschikt aan de westerse missionaris, kan worden gerepresenteerd als vanzelfsprekend en ‘waar’ en zo een bepaalde status quo in stand houden. Toch gaat het hier enkel om een beeld dat West-Europa hier van had, ook al hadden lezers dat niet altijd door.⁵⁰ Het discours waarmee waarbij westerse representatie van het Oosten als ‘Ander’ werd gebruikt

⁴⁷ De redactie van het tijdschrift staat zowel in de *Annalen* als in *De Kleine Apostel* niet vermeld. Enkel twee hoofdredacteuren staan vermeld in de door Vefie Poels en Zjuul van den Elsen geschreven *Bibliografie van Katholieke Nederlandse Periodieken deel 4* (Nijmegen 2018): Jac Bours van 1934 tot 1953, en Th. Bours van 1953 tot 1966.

⁴⁸ Weir, ‘Deeply interested in these children whom you have not seen’, 44, 49-50, 52, 61.

⁴⁹ Felicity Jensz, ‘Origins of missionary periodicals. Form and function of three Moravian publications’, *Journal of Religious History* 36:2 (2012) 234-255, aldaar 235, 254.

⁵⁰ Kiene Brillenburg Wurth en Ann Rigney eds., *Het leven van teksten. Een inleiding tot de literatuurwetenschap* (Amsterdam 2006) 365-366, 370.

om de overheersing van Europa in die gebieden te legitimeren, noemt Edward Said ‘oriëntalisme’. Gekoloniseerde volken werden gerepresenteerd als afhankelijk en minderwaardig, waartegen het Westen als ‘superieur’ werd gepositioneerd. Dit ‘anders maken’ gebeurde via binaire opposities. Een oppositie als ‘barbaars’ versus ‘verlicht’ zegt daarbij niet enkel iets over de ‘Ander’, maar ook iets over hoe Europa zichzelf zag.⁵¹

Om dergelijke opposities in *De Kleine Apostel* te kunnen onderscheiden en op te sporen, maak ik gebruik van de literatuurwetenschappelijke methode van deconstructie. Dat is een tegendraadse manier van lezen, die er vanuit gaat dat er meer dan één betekenis mogelijk is in een tekst. De binaire opposities laten immers zien dat het gaat om één bepaalde visie met een bepaalde waarde.⁵² Door zulke opposities door middel van deconstructie op te sporen wordt de representatie van bemissioneerde kinderen onderzocht in hoofdstuk twee. Zo wordt duidelijk hoe de missionarissen in *De Kleine Apostel* zichzelf en de ‘Ander’ zagen. Het derde hoofdstuk gaat om de constructie van twee ‘imagined communities’ door het tijdschrift. Met de methode van deconstructie onderzoek ik daarbij of en hoe Nederlandse en bemissioneerde kinderen met elkaar wordt gecontrasteerd, en of en hoe zij voor elkaar als voorbeeld konden dienen.

Bij dit onderzoek moeten enkele zaken in het achterhoofd worden gehouden. *De Kleine Apostel* was bedoeld om fondsen en leden te winnen en de inzet van Nederlandse kinderen voor de missie te vergroten. Het tijdschrift had dus bepaalde doelen, en was niet neutraal. Doordat het kinderen probeerde bij de missie te betrekken werd het missiewerk in een positief licht gezet, waarbij het contrast tussen de christelijke en ‘heidense’ situatie werd benadrukt om het belang en de urgentie van de missie te laten zien. Het gaat er in dit onderzoek daarom ook niet om de werkelijke praktijk van bijvoorbeeld de missionarissen in het buitenland te reconstrueren; het gaat enkel om het beeld dat daarover in *De Kleine Apostel* terechtkwam en hoe dat beeld werd gebruikt om Nederlandse kinderen te motiveren.

⁵¹ Wurth en Rigney, *Het leven van teksten*, 373, 377, 379.

⁵² Ibidem, 286.

Hoofdstuk 1: Een ‘kindvriendelijke’ omslag in rubrieken en inhoud, 1850-1966

In 1850 werd in Nederland het eerste nummer van het jeugdmissietijdschrift *Annalen van het Genootschap der Heilige Kindsheid* uitgegeven.⁵³ Van 1850 tot grofweg 1920 bestond het leespubliek uit de ouders van kinderen die lid waren van de Heilige Kindsheid. Vanaf 1920 is er een breuk, waarna het tijdschrift zich ging richten op de kinderleden als lezers. Door middel van bijvoorbeeld fictieve verhalen, foto's en wedstrijden werd gepoogd kinderen te enthousiasmeren voor de missie. Kortom: *De Kleine Apostel* maakte een ‘kindvriendelijke’ ontwikkeling door. Deze kindvriendelijke ontwikkeling staat in dit hoofdstuk centraal. Met behulp van een kwantitatieve analyse wordt aangetoond dat na 1920 rubrieken en hun inhoud veranderden, en werden toegespitst op kinderen. Deze ontwikkeling wordt geduid door deze te plaatsen binnen bredere ontwikkelingen in opvattingen over kinderen en kinderliteratuur in Nederland in de periode tussen 1850 en 1966. Het vastleggen en duiden van deze ‘kindvriendelijke’ ontwikkeling is relevant voor het beantwoorden van de hoofdvraag. De ontwikkeling laat immers zien dat het tijdschrift door de tijd heen het beoogde publiek en de manier van aanspreken veranderde. Dat betekent dat kinderen door de tijd heen op verschillende wijzen door het tijdschrift bij de missie betrokken werden. Eerst komt in dit hoofdstuk kort aan bod komen wie de leden van de *Annalen* waren, waarna het veranderende leespubliek, de veranderende inhoud en de verbinding van het tijdschrift met het kolonialisme behandeld zullen worden.

Kinderen van de Heilige Kindsheid

De kinderen waarop de *Annalen* en *De Kleine Apostel* een beroep deden waren zowel jongens als meisjes, tot twaalf jaar. De jonge leden van de *Annalen* behoorden grotendeels tot de burgerlijke klasse, ofwel de (hogere) middenklasse van Nederland, hoewel werd gepoogd het tijdschrift zo goedkoop mogelijk te maken voor een zo groot mogelijke groep lezers.⁵⁴ Het ‘burgerlijke’ publiek is zichtbaar in het feit dat het tijdschrift het ‘burgerlijk gezin’ als norm presenteerde, waarbij de gezinsleden door emotionele banden met elkaar zijn verbonden.⁵⁵ Met name de band tussen moeder en kind wordt in het

⁵³ UB Nijmegen, KDC, *Annalen*, 1850; UB Nijmegen, KDC, Archief Nationaal Bureau van de Pauselijke Missiewerken, Redactie periodiek *Annalen der H. Kindsheid* 1932-1934, nr. 639, Brief aan ‘Zeer Eerw. Heer’, 10 november 1933.

⁵⁴ Zie bijvoorbeeld: UB Nijmegen, KDC, Archief Nationaal Bureau van de Pauselijke Missiewerken, Redactie periodiek *Annalen der H. Kindsheid* 1932-1934, nr. 639, Brief aan ‘eerw. Confrater’, Roermond 18 november 1933; UB Nijmegen, KDC, Archief Nationaal Bureau van de Pauselijke Missiewerken, Redactie periodiek *Annalen der H. Kindsheid* 1932-1934, nr. 641, Brief van nationaal secretaris Bours aan leden van het Nationale Bestuur van het Pauselijk Genootschap der Heilige Kindsheid, Roermond 14 juli 1954

⁵⁵ Zuurveen, *Van Zedenleer tot Bruintje Beer*, 356; Ghesquière e.a., *Een land van waan en wijs*, 35.

‘burgerlijk gezin’ benadrukt, zo ook in de beginjaren van de *Annalen*.⁵⁶ Historica Henrietta Harrison stelde dat in Frankrijk de Heilige Kindsheid ook het populairst was onder families uit de middenklasse.⁵⁷

Een tweeledig leespubliek van 1850 tot 1920

Hoewel de Heilige Kindsheid kinderen en niet hun ouders voor de missie poogde in te zetten, had de *Annalen* in de beginjaren, tot 1920, een tweeledig lezerspubliek. De ouders, en met name de moeders, van Nederlandse kinderen speelden daarbij een belangrijke rol. Kinderen tot twaalf jaar kregen als zij lid waren van het Genootschap der Heilige Kindsheid de *Annalen* opgestuurd, waarbij twaalf leden het tijdschrift onderling binnen een jaar moesten circuleren.⁵⁸ De lezers van het tijdschrift waren tot grofweg 1920 echter niet de kinderen zelf, maar hun ouders. Met name de moeders moesten daarbij de noodzaak van het ‘redden’ van missiekinderen op hun eigen kinderen overbrengen, als een soort ‘priests of the home’.⁵⁹ Hun kinderen waren zo indirecte lezers; kinderen lazen het niet zelf, maar het was wel de bedoeling dat zij de boodschap van het tijdschrift van hun ouders meekregen.

In de periode waarin de ouders van leden van de Heilige Kindsheid de directe lezers waren van de *Annalen*, was ook de inhoud van het tijdschrift niet op kinderen, maar op volwassenen toegespitst. Het grootste deel van de *Annalen* bestond in deze periode uit berichten over de missie in China.⁶⁰ De situatie van kinderen in China, het eerste missieland van De Heilige Kindsheid, werd in emotionele taal beschreven in gepubliceerde brieven van missionarissen.⁶¹ Hierin werden heftige situaties besproken, die niet bedoeld waren voor kinderlezers. Bijvoorbeeld:

‘Nauwelijks hebben die ongelukkige schepseltjes het eerste levenslicht aanschouwd, of de ontmenschte ouders, de stem der natuur en des bloeds vergetende, spreken het onregtvaardigste doodvonnis over die teedere wichtjes uit, welke zij veeltijds maar oogenblikkelijk door de vroedvrouw laten ombrengen, of anders, op straat of mestvaalt neergelegd, laten omkomen.’⁶²

⁵⁶ Zie bijvoorbeeld UB Nijmegen, KDC, *Annalen*, 1850, p. 1; Harrison, ‘A penny for the little Chinese’, 79; Heywood, *Missionary children*, 450; *Een land van waan en wijs*, 35.

⁵⁷ Henrietta Harrison, “A penny for the little Chinese”. The French Holy Childhood Association in China, 1843–1951”, *American historical review* (2008) 72-92, aldaar 75, 76, 80.

⁵⁸ UB Nijmegen, KDC, *Annalen*, 1850, p. 1; UB Nijmegen, KDC, Archief Nationaal Bureau van de Pauselijke Missiewerken, Redactie periodiek *Annalen der H. Kindsheid* 1932-1934, nr. 639, Brief aan ‘Zeer Eerw. Heer’, 10 november 1933; Harrison, “A penny for the little Chinese”, 78.

⁵⁹ Heywood, *Missionary children*, 448, 450; UB Nijmegen, KDC, *Annalen*, 1850, p. 1.

⁶⁰ Zie tabel 1 op pagina 16 en tabel 2 op pagina 18.

⁶¹ Harrison, ‘A penny for the little Chinese’, 73; Harry Knipschild, *De bekering van de wereld. Brieven, verhalen en ervaringen uit de geschiedenis van de missie* (Zutphen 2013), 187-188; Heywood, ‘Missionary children’, 648-49; Harrison, ‘A penny for the little Chinese’, 75, 82.

⁶² UB Nijmegen, KDC, *Annalen*, 1850, p. 12

Naast berichten over de Chinese missie kwamen er vanaf 1865 ook berichten over andere missiegebieden in voor, zoals Oceanië, Madagaskar, ‘Birmanië’, Afrika en Indië, veelal landen waarin bijvoorbeeld Nederland, Engeland of Frankrijk koloniale of imperiale belangen en macht hadden.⁶³ Daarnaast bevatte de *Annalen* veel ‘droge stof’ die ook niet voor kinderen interessant was, zoals de inkomsten per bisdom van het Genootschap in Nederland, en berichten over de Centrale Raad van de Heilige Kindsheid in Frankrijk. In tabel 1 hieronder en in tabel 2 op pagina 18, is te zien dat enkel zakelijke berichten over de missie in het tijdschrift te vinden waren tot 1920. Op kinderen gerichte inhoud was er in deze periode dus niet.

Tabel 1: Rubrieken - procentuele verhouding aantal paginanummers⁶⁴

Categorie	1851- 1858 (%)	1865- 1880 (%)	1880- 1895 (%)	1900- 1915 (%)	1915- 1932 (%)	1934- 1950 (%)	1950- 1966 (%)
Redactioneel	11.5	4.2	1.2	4.4	1.3	6	0
Berichten missie China	54.8	38.9	38.4	38.4	0	0	0
Berichten missie overig	0	19.8	33.5	25.2	19.2	0	0
Berichten Europa⁶⁵	8.7	0	0	0	0	0	0
Berichten Nederland	14.9	12	10.4	21.4	19.2	6.6	3.8
Missieverhalen	0	0	3	0	14.7	29.9	32.3
Fictieve verhalen missiekinderen	0	0	0	0	21.8	13.2	16.9
Fictieve verhalen westerse kinderen	0	0	0	0	6.4	7.2	6.2
Geografie en geschiedenis	0	0	0	0	0	3.6	11.5
Kindheidsoptochten	0	0	0	0	6.4	8.4	3.1

⁶³ Arnulf Camps, Vefie Poels, en Jan Willemsen, *Dutch missionary activities. An oral history project 1976-1988* (Nijmegen 2005), 33.

⁶⁴ Deze procentuele weergave houdt in dat ik, omdat het 49 nummers betreft, telkens per 7 jaar het gemiddelde aantal paginanummers van een rubriek heb berekend.

⁶⁵ Ik heb deze berichten in de tabel gezet, ondanks dat het maar voor enkele jaargangen geldt; juist dit feit maakt het interessant, omdat het hier nog erg gaat over de internationaliteit van het genootschap en de verspreiding daarvan, terwijl het daarna eigenlijk enkel nog over het genootschap in Nederland gaat (natuurlijk wel over de internationale missie, maar dus niet meer over ‘internationaal’ binnen Europa).

Spelletjes, puzzels, wedstrijden, liedjes	0	0	0	0	6.4	9.6	13.1
Overig (mandementen, inzamelingen, overleden leden)	10.1	25.1	13.4	10.7	4.5	15.6	13.1

Een 'kindvriendelijke' breuk na 1920

Vanaf grofweg 1920 veranderde het publiek van de *Annalen* van de ouders van kinderleden naar kinderen zelf. Het tijdschrift werd meer kindvriendelijk door een leeftijdsgerichte aanpak en inhoud, wat paste bij het groeiende onderscheid tussen kinderen en volwassenen in Nederland aan het begin van de twintigste eeuw, onder meer door het invoeren van de leerplicht. Kinderen zouden zich niet goed kunnen identificeren met volwassenen omdat ze zo 'anders' waren.⁶⁶ Er kwam meer aandacht voor de behoeften van kinderen en er werd meer nagedacht over 'wat' kinderen nu precies waren en wat zij nodig hadden.⁶⁷ Dergelijke opvattingen, waarbij kinderen centraal kwamen te staan, verklaren de omslag naar een tijdschrift waarvan de inhoud niet via overdracht, maar direct voor kinderen bedoeld was. Het tijdschrift sloot zich aan bij een bredere tendens waarin vanaf 1900 in Nederland werd nagedacht over de eisen waar kinderliteratuur aan zou moeten voldoen; er kwam meer aandacht voor ontspanning, kinderlijkheid en het idee dat literatuur ook 'leuk' mocht zijn.⁶⁸

De toenemende kindvriendelijke aanpak van de *Annalen* sluit aan bij een bredere ontwikkeling die Weir al beschreef in haar onderzoek naar zendingstijdschriften. Zij definieerde de kindvriendelijke aanpak van zendingstijdschriften als het hanteren van een meer leeftijdsgerichte aanpak en inhoud; kinderen werden niet langer gezien en aangesproken als 'kleine' volwassenen. Tijdschriften poogden volgens haar, net als bij de *Annalen*, kinderen te enthousiasmeren voor de zending door bijvoorbeeld fictieve verhalen, foto's en wedstrijden, waardoor ook identificatie met kinderen in zendingslanden vergemakkelijkt moest worden. Het doel van deze kindvriendelijke aanpak was het genereren van meer steun aan de zending door kinderen, aldus Weir.⁶⁹ Dit doel gold ook voor de *Annalen*. De Heilige Kindsheid was immers in het leven geroepen als een organisatie 'van' kinderen en 'voor' kinderen; het bijbehorende tijdschrift ging daar vanaf 1920 simpelweg meer op inspelen, passend bij ontwikkelingen en opvattingen omtrent kinderen in die tijd.

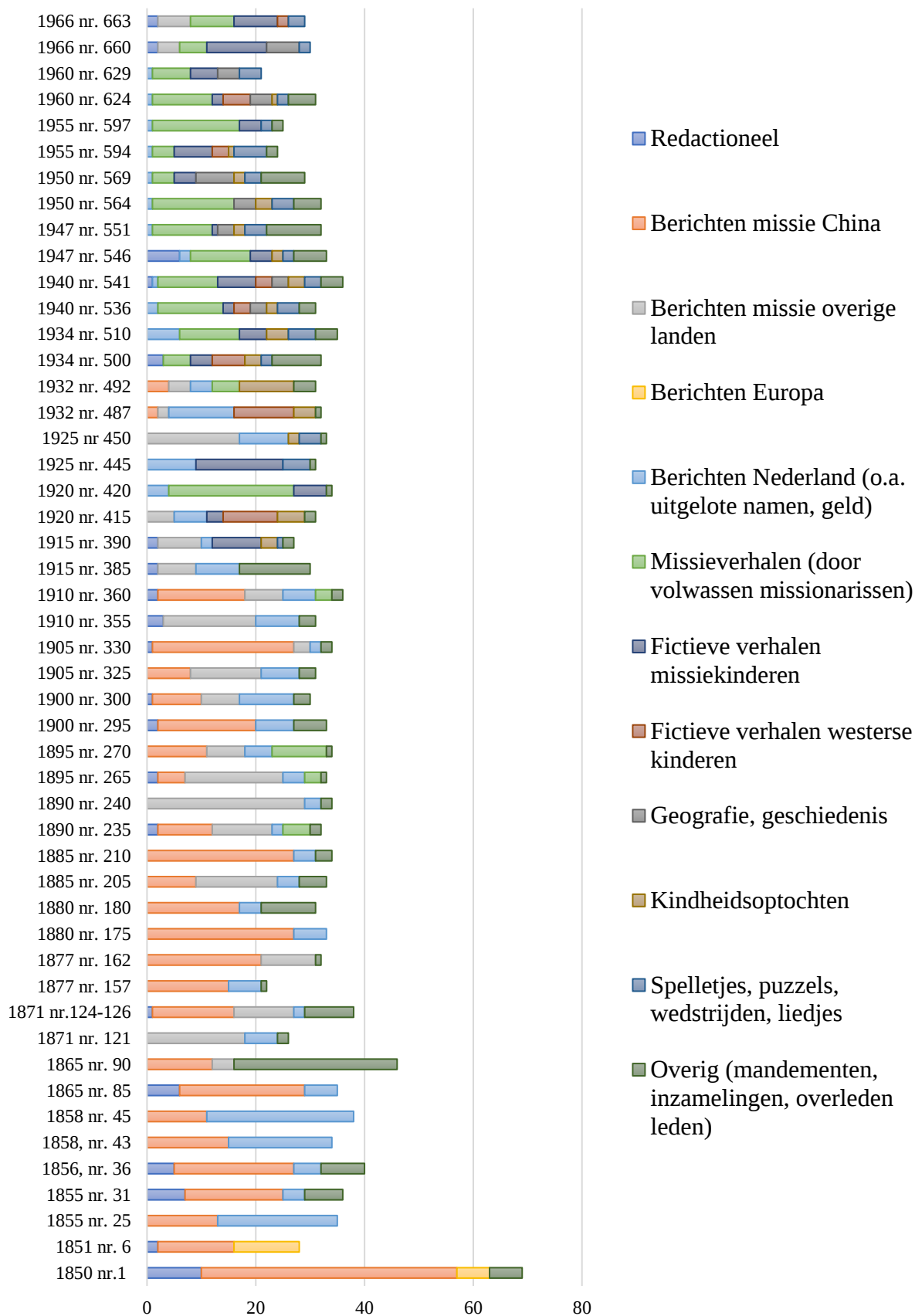
⁶⁶ Weir, 'Deeply interested in these children whom you have not seen', 44, 49-50, 52, 61; Ghesquière e.a., *Een land van waan en wijs*, 34.

⁶⁷ Lea Dasberg, *Het kinderboek als opvoeder. Twee eeuwen pedagogische normen en waarden in het historische kinderboek in Nederland* (Assen 1981), 81; Ghesquière e.a., *Een land van waan en wijs*, 34.

⁶⁸ Ghesquière e.a., *Een land van waan en wijs*, 34.

⁶⁹ Weir, 'Deeply interested in these children whom you have not seen', 44, 49-50, 52, 61.

Tabel 2: Rubrieken *Annalen/De Kleine Apostel* 1850-1966

De kindvriendelijke omslag na 1920 is zichtbaar in veranderingen in rubrieken en hun inhoud, zoals gevisualiseerd in tabel 1 en tabel 2. Tabel 1 demonstreert dat (op kinderen gerichte) missieverhalen en fictieve verhalen over Nederlandse kinderen vanaf grofweg 1920 voor het eerst in het tijdschrift zichtbaar waren, terwijl zakelijke berichten over de missie in China, en later ook de andere missiegebieden, verdwijnen. Tabel 2 laat ook zien hoe de rubrieken door de tijd heen zijn veranderd; vanaf 1920 bestaan de nummers voor een groot deel uit missieverhalen en fictieve verhalen, spelletjes, puzzels, wedstrijden, liedjes en verslagen en foto's van Kindheidsoptochten, terwijl de nummers voor 1920 grotendeels uit zakelijke brieven over de Chinese missie en overige missielanden bestonden.

De missieverhalen die vanaf 1920 in het tijdschrift voorkwamen, waren avontuurlijke, eenvoudig vertelde ervaringsverhalen van missionarissen uit verschillende Europese landen, die rechtstreeks aan kinderen waren gericht. In de overige, fictieve verhalen in het tijdschrift kwamen vanaf 1920 nauwelijks volwassenen voor, behalve soms een missionaris, zuster of de ouders van een Nederlands of bemissioneerde kind. In deze verhalen speelden bemissioneerde of Nederlandse kinderen de hoofdrol. Door verhalen over leeftijdsgenootjes werd gepoogd aan te sluiten bij de belevingswereld van kinderen, om identificatie met Nederlandse en bemissioneerde kinderen in de verhalen te bevorderen.⁷⁰ Daarnaast kwam er in elk nummer een wedstrijd, puzzel, liedje of spelletje voor, kwamen er meer plaatjes en foto's om te bezichtigen en werd er taal gehanteerd die meer op kinderen was gericht. Deze op kinderen gerichte schrijfstijl hield in dat kinderen vaak direct werden aangesproken en bij de tekst betrokken door commando's als 'kijk' of 'stel je voor'. Dergelijke commando's zorgen ervoor dat kinderen zich meer met de inhoud van een tekst identificeren, aldus Jenz.⁷¹ Ook werd er bijvoorbeeld door de rubriek van Simbal, een terugkerend verhaaltje over een jongetje in Afrika, door het tijdschrift onderscheid gemaakt tussen verschillende leeftijden en leesfases. Simbal was, zoals de ondertitel vermeldde, 'voor de allerkleinsten', wat te zien was in de schrijfstijl. Er werden korte zinnen gebruikt, en sommige woorden waren met streepjes in stukjes 'gehakt' om het lezen te vergemakkelijken: 'Ik ben sim-bal. Ik ben niet wit. Nee nee nee. Ik ben zwart.'⁷² Het lettertype was hier groter dan in de rest van het tijdschrift.

In de kindvriendelijke periode vanaf 1920 was wel een spanning in de inhoud van het tijdschrift zichtbaar. Enerzijds leek het tijdschrift kinderen te zien als tere wezens die tegen de volwassen buitenwereld beschermd moeten worden, passend binnen de Nederlandse opvatting over kinderen vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw. Anderzijds kwamen er gruwelijke verhalen in voor over de situatie van missiekinderen, waarbij geen sprake is van een kinderwereld die is 'afgescheiden' van de volwassen wereld. Dat past bij een andere opvatting over kinderen vanaf het begin van de twintigste eeuw: dat kinderen serieus genomen moesten worden en op de hoogte moesten zijn van wat er in de wereld gebeurde, zodat zij waar nodig in actie konden komen. *De Kleine Apostel* poogde veelal een

⁷⁰ Dasberg, *Het kinderboek als opvoeder*, 84-85.

⁷¹ Jenz, 'Firewood, fakirs and flags', 174.

⁷² UB Nijmegen, KDC, *De Kleine Apostel*, 1960, nr. 624, p. 66-67.

middenweg te vinden, door bijvoorbeeld een nare gebeurtenis te benoemen, maar daar niet tot in detail op in te gaan:

‘Zal ik jullie eens vertellen wat ik meemaakte als aalmoezenier van de gevangenis? Het ergste zal ik echter maar in de pen houden, anders zouden jullie er akelig van dromen. (...) Dat ophangen is iets verschrikkelijks, maar dat zal ik jullie niet beschrijven!’⁷³

Koloniale invloed?

Vanaf het moment dat het tijdschrift kindvriendelijk wordt, verschuift de focus van het internationale karakter van het Genootschap dat verspreid was door heel Europa, naar enkel de internationale verbindingen tussen Nederland en missielanden.⁷⁴ Dit laat zien dat, in tegenstelling tot Britse zendingstijdschriften, *De Kleine Apostel* niet verbonden was met het Nederlandse koloniale rijk. Het betrof een internationale missie met missionarissen uit heel Europa. De meeste missielanden die voorkwamen in het tijdschrift waren dan ook geen Nederlandse koloniën. Dat wil niet zeggen dat er in *De Kleine Apostel* geen koloniale invloed te bemerken was. In het tijdschrift is een vanzelfsprekendheid te bemerken omtrent het bestaan van koloniën en de ondergeschiktheid daarvan. Deze vanzelfsprekendheid is onder andere zichtbaar in het constante onderscheid dat het tijdschrift maakt tussen ‘wij’ in Nederland en ‘zij’ overzee. Daarnaast maakte het kolonialisme het voor veel missionarissen mogelijk om naar missielanden te reizen.⁷⁵ Het kolonialisme wordt in het tijdschrift echter nooit expliciet benoemd of bekritiseerd.

Tussen 1850 en 1966 maakte het tijdschrift dus een kindvriendelijke ontwikkeling door. Waar kinderen vanaf het begin de leden van De Heilige Kindsheid vormden, waren hun ouders van 1850 tot 1920 het belangrijkste leespubliek. Vanaf het begin van de twintigste eeuw werd in Nederland meer nagedacht over wat kinderen nu eigenlijk waren en wat zij nodig hadden, wat resulteerde in veranderende opvattingen over kinderliteratuur die ook in *De Kleine Apostel* zichtbaar waren. Rubrieken en hun inhoud veranderden en kinderen werden aangesproken als lezerspubliek vanaf 1920. Er is dus een duidelijke ontwikkeling te zien in de manier waarop het tijdschrift Nederlandse kinderen bij de missie poogde te betrekken. Hoewel het tijdschrift een internationale Europese oorsprong had, ging het zich vanaf de kindvriendelijke omslag meer richten op enkel Nederland en haar verbindingen met verschillende missielanden. Het tijdschrift was niet verbonden met de Nederlandse koloniën, maar bevat wel een koloniaal discours.

⁷³ UB Nijmegen, KDC, *De Kleine Apostel*, 1947, nr. 551, p. 107.

⁷⁴ Berichten over de verspreiding van het Genootschap in Europa en de Centrale raad van de Heilige Kindsheid in Frankrijk verdwijnen in deze periode.

⁷⁵ Camps e.a., *Dutch missionary activities*, 33.

Hoofdstuk 2: ‘Heidenkind’ of katholiek? De paradoxale representatie van bemissioneerde kinderen in *De Kleine Apostel*, 1920-1966

Dit hoofdstuk gaat over de representatie van kinderen uit missielanden door *De Kleine Apostel* van 1920 tot 1966. Er wordt onderzocht vanaf 1920 omdat het tijdschrift vanaf deze tijd kinderen als doelpubliek had; in deze scriptie staat de betrokkenheid van kinderen bij de missie immers centraal. Missiekinderen worden door het tijdschrift op dubbelzinnige wijze gerepresenteerd. Enerzijds lijken zij als ‘heidenkinderen’ minderwaardig en hulpbehoevend te zijn. Anderzijds worden zij juist gerepresenteerd als gelijk aan Nederlandse kinderen. Beide representatiewijzen hadden als doel het overtuigen van Nederlandse kinderen om aan de missie bij te dragen. Dat betekent dat het onderzoeken van deze representatie belangrijk is voor het beantwoorden van de vraag hoe Nederlandse kinderen door het tijdschrift bij de missie werden betrokken. Eerst bespreekt dit hoofdstuk wie de bemissioneerde kinderen in het tijdschrift zijn. Daarna gaat het om de representatie van deze kinderen als hulpbehoevend, als middel om Nederlandse kinderen te overtuigen van de noodzaak missiekinderen te ‘redden’. Tot slot wordt gekeken naar de representatie van het missiekind als gelijk aan het Nederlandse kind. Religie speelt hierbij een rol als ‘cultural circuit breaker’.

Kinderen van de missie

De gerepresenteerde bemissioneerde kinderen zijn zowel jongens als meisjes, tot een jaar of twaalf. Er komen kinderen uit verschillende landen en leefsituaties voor, die meestal worden beschreven in fictionele verhalen. In de overige gevallen komen zij voor in brieven van missionarissen. De beschreven landen waar bemissioneerde kinderen wonen zijn de volgende: Afrika (verscheidene landen, zoals Oeganda en Brits Kameroen), China, Java, Borneo, Brazilië, Japan, Thailand, Aruba, Curaçao, Bali, Nieuw-Guinea, de Filipijnen en India.⁷⁶ Het tijdschrift was zo een bron voor informatie over niet enkel Nederlandse, maar wereldwijde missiegebieden en Europese koloniën. De gerepresenteerde kinderen zijn allemaal kinderen die zich volgens het tijdschrift tot het katholicisme hebben bekeerd of willen bekeren, vanuit een ‘heidense’ achtergrond. Als ‘heidense’ religies worden de islam, het protestantisme, boeddhisme, het shintoïsme en niet nader toegelichte ‘traditionele’ of ‘bijgelovige’ ‘afgodische natuurreligies’ in bijvoorbeeld Afrika, Nieuw-Guinea en Zuid-Amerika genoemd.⁷⁷ Het gaat bij alle

⁷⁶ UB Nijmegen, KDC, *Annalen*, 1920, nr. 415, p. 4-5; *Annalen* 1920, nr. 420, p. 161; *Annalen*, 1925, nr. 450, p. 161; *Annalen*, 1932, nr. 487, p. 4; *De Kleine Apostel*, 1934, nr. 500, p. 11-14, 21-24; *De Kleine Apostel*, 1940, nr. 536 p. 22; *De Kleine Apostel*, 1940, nr. 536, p. 11-14; *De Kleine Apostel*, 1940, nr. 541, p. 165, 181; *De Kleine Apostel*, 1950, nr. 564, p. 2; *De Kleine Apostel*, 1950, nr. 569, p. 165; *De Kleine Apostel*, 1955, nr. 597, p. 79-81, 85-87, 92; *De Kleine Apostel*, 1960, nr. 624, p. 74-75; *De Kleine Apostel*, 1960, nr. 629, p. 34-36, 41; *De Kleine Apostel*, 1966, nr. 663, p. 14-18.

⁷⁷ Zie bijvoorbeeld: UB Nijmegen, KDC, *Annalen*, 1920, nr. 415, p. 6, 7; *De Kleine Apostel*, 1940, nr. 536, p. 20-21; *De Kleine Apostel*, 1940, nr. 541, p. 161; *De Kleine Apostel*, 1950, nr. 569, p. 178-179; *De Kleine Apostel*, 1966, nr. 660, p. 17.

gerepresenteerde kinderen niet om kinderen uit rijke of invloedrijke families, maar juist om kinderen die uit ‘normale’ of arme gezinnen komen. In beschrijvingen van de herkomst van kinderen zit vaak een oordeel verwerkt, gevormd naar westerse maatstaven. Bijvoorbeeld: ‘Ik zeg nu wel zijn ‘dorp’, maar hier in Nederland zouden we het die naam niet eens durven geven.’⁷⁸ De herkomstssituatie van missiekinderen leek vergeleken met de westerse norm in het tijdschrift altijd een armoedig bestaan te zijn. Het impliciete onderscheid tussen ‘achtergesteld’ en ‘beschaafd’ dat hier wordt gemaakt, past binnen het koloniale discours van deze tijd.⁷⁹

‘Minderwaardige’ kinderen

Bemissioneerde kinderen worden door *De Kleine Apostel* in veel gevallen gerepresenteerd als hulpbehoevend. Het tijdschrift benadrukt continu dat deze kinderen enkel katholiek kunnen worden door de hulp van Nederlandse kinderen, de leden van de Heilige Kindsheid. De bemissioneerde kinderen worden vanwege hun ‘afhankelijkheid’ voorgesteld in een minderwaardige positie. In deze opvatting is de vanzelfsprekendheid van het koloniaal discours zichtbaar; het idee dat ‘wij’ ‘hen’ kunnen redden, ontstaan vanuit een superioriteitsgevoel. Dat een kind niet ‘gered’ wil worden of niet katholiek wil zijn, komt in het tijdschrift niet voor; alle missiekinderen worden gepresenteerd alsof zij katholiek zijn, of er naar streven dit te worden. Op verschillende manieren probeerde het tijdschrift om door de representatie van missiekinderen als afhankelijk, lezers aan te sporen deze missiekinderen te ‘redden’.

Een wijze waarop *De Kleine Apostel* poogde het belang van het ‘redden’ van missiekinderen te benadrukken, was door deze kinderen en hun ‘heidense’ ouders te contrasteren.⁸⁰ De ouders van missiekinderen werden gerepresenteerd als ‘barbaars’ en ‘heidens’; zij zouden hun kinderen mishandelen en beperken in hun weg naar het katholicisme. Missiekinderen daarentegen, werden gerepresenteerd als ofwel katholiek, ofwel op weg om dit te worden. ‘Ongelovige’ kinderen komen niet voor. Het onderscheid dat *De Kleine Apostel* maakt tussen wel of niet gelovig sluit aan bij het onderscheid dat Jensz maakte bij het zendingstijdschrift *The Little Missionary*. Zij stelde dat het tijdschrift drie categorieën onderscheidde in de relatie van de ‘Ander’ met God: de ‘bekeerling’, de ‘ongelovige’ en de ‘potentiële bekeerling’.⁸¹ Volgens *De Kleine Apostel* zijn alle ouders van missiekinderen ‘ongelovigen’, en alle missiekinderen (potentiële) bekeerlingen die van hun ‘heidense’ ouders ‘gered’ zouden moeten worden. Door het contrasteren van ouder en kind wordt een dubbel onderscheid gemaakt, tussen kind en volwassene en katholiek en ‘heidens’. Op deze manier construeert

⁷⁸ UB Nijmegen, KDC, *De Kleine Apostel*, 1966, nr. 660, p. 4.

⁷⁹ Pomfret, *Youth and empire*, 4.

⁸⁰ Zie bijvoorbeeld: UB Nijmegen, KDC, *Annalen*, 1920, nr. 415, p. 6-7; *Annalen*, 1925 nr. 450 p. 164; *De Kleine Apostel* 1934, nr. 504, p. 175; *De Kleine Apostel*, 1940, nr. 536, p. 20-21; *De Kleine Apostel*, 1940, nr. 541, p. 166-167; *De Kleine Apostel*, 1950, nr. 569, p. 176-177, 178-179; *De Kleine Apostel*, 1955, nr. 597, p. 92; *De Kleine Apostel*, 1960, nr. 624, p. 74-75; *De Kleine Apostel*, 1966, nr. 660, p. 5.

⁸¹ Jensz, ‘Firewood, Fakirs and Flags’, 179.

het tijdschrift een wereld waarin kinderen in een andere wereld lijken te leven dan volwassenen. Zo wordt benadrukt dat enkel kinderen andere kinderen kunnen ‘redden’, wat Nederlandse lezers moest aansporen zich voor de missie in te zetten. Het onderscheid tussen ‘kind’ en ‘volwassene’ past bij de Nederlandse opvatting in de negentiende en twintigste eeuw dat kinderen puur en moreel superieur zouden zijn aan volwassenen en een aparte wereld zouden vormen.⁸²

Om de hulpbehoefendheid van missiekinderen nog duidelijker te onderstrepen, maakte het tijdschrift impliciet onderscheid tussen de ‘heidense’ thuissituatie van bemissioneerde kinderen, en de thuissituatie van Nederlandse kinderen.⁸³ Op deze manier werden missiekinderen naar voren gebracht als ‘zielig’. In Nederland werd het ‘zedelijk burgerlijk gezin’, met emotioneel betrokken gezinsleden, gezien als ideaalplaatje om naartoe te streven.⁸⁴ In het tijdschrift werd dit gezin gecontrasteerd met ‘heidense’ ouders die hun kinderen zouden mishandelen of verwaarlozen. Het poneren van ‘andere’ kinderen als ‘zielig’ was een veelvoorkomend topos in Nederlandse kinderliteratuur over andere landen; niet enkel om Nederlandse kinderen aan te sporen in actie te komen, maar ook om hen dankbaar te leren zijn voor hun eigen (thuis)situatie.⁸⁵

Het tijdschrift versterkte de opvatting dat bemissioneerde kinderen ‘gered’ moeten worden door de indruk te wekken dat er in missielanden geen lokale katholieke gemeenschappen zouden zijn. *De Kleine Apostel* geeft het idee dat kinderen allemaal vanuit een ‘heidense’ achtergrond naar de missie vluchtten, terwijl er in de praktijk in veel missiegebieden waarschijnlijk na verloop van tijd een katholieke gemeenschap ontstond waarin kinderen van hun ouders een katholieke opvoeding kregen. Door echter te benadrukken dat er geen katholieke kinderen worden geboren, maar dat deze uit de handen van hun ‘heidense’ ouders ‘gered’ moeten worden, wordt de rol van de missionaris benadrukt, net als het belang van het steunen van de missie. De leefsituatie in de missie wordt hier gerepresenteerd als veilige thuisbasis waar kinderen iets goeds leren, in tegenstelling tot wat kinderen leren bij hun eigen familie.⁸⁶ Bij de representatie van kinderen die ‘gered’ worden door de missie lijkt wel een groot deel van de emotionele beleving van deze kinderen te ontbreken. Zij worden enkel gepresenteerd als zeer gelukkig dat zij nu bij de missie horen; dat zij hun ouders, vrienden of oude omgeving zouden kunnen missen, wordt niet besproken.

Bij de representatie van bemissioneerde kinderen benadrukt het tijdschrift continu binaire opposities als ‘wij’ en ‘zij’, ‘blank’ en ‘niet-blank’ en ‘christelijke’ en ‘heidense’ leefwerelden. Het

⁸² Ghesquière e.a., *Een land van waan en wijs*, 25-26, 54; Dasberg, *Het kinderboek als opvoeder*, 12-13.

⁸³ Zie bijvoorbeeld: UB Nijmegen, KDC, *Annalen*, 1920, nr. 415, p. 6; *Annalen*, 1925, nr. 445, p. 14; *Annalen*, 1925, nr. 450, p. 163-164; *De Kleine Apostel*, 1950, nr. 564, p. 2; *De Kleine Apostel*, 1950, nr. 569, p. 176-177; *De Kleine Apostel*, 1955, nr. 594, p. 18-20; *De Kleine Apostel*, 1960, nr. 629, p. 34-36.

⁸⁴ Zuurveen, *Van zedenleer tot bruintje beer*, 356.

⁸⁵ Dasberg, *Het kinderboek als opvoeder*, 91.

⁸⁶ Zie bijvoorbeeld: UB Nijmegen, KDC, *Annalen*, 1925, nr. 450, p. 163-16; *De Kleine Apostel*, 1940, nr. 541, p. 164, 172; *De Kleine Apostel*, 1955, nr. 594, p. 18-20; *De Kleine Apostel*, 1955, nr. 597, p. 86; *De Kleine Apostel*, 1960, nr. 624, p. 74-75; *De Kleine Apostel*, 1966, nr. 660, p. 5.

benadrukken van dergelijke binaire opposities sluit aan bij wat ook zendingstijdschriften deden in de Angelsaksische wereld, volgens Morrison, en is dus onderdeel van een universele tendens.⁸⁷ Dergelijke binaire opposities zijn een van de vele wijzen waarop *De Kleine Apostel* benadrukte dat missiekinderen altijd de hulp van blanke kinderen nodig zouden hebben, en dus minderwaardig zouden zijn aan de kinderen uit Nederland. Een voorbeeld uit *De Kleine Apostel* waaruit de minderwaardigheid van de ‘Ander’ impliciet blijkt is het volgende citaat, over een jongetje uit China:

Het heidenjochie van vroeger was nu priester, en hij droeg het H. Misoffer op, juist zoals de blanke missionarissen. Dat had hij te danken aan de kinderen van de H. Kindsheid!’⁸⁸

Bovenstaand citaat benadrukt dat de priester ooit een ‘heiden’ was, en dat hij voor zijn huidige priesterstatus afhankelijk was van Nederlandse kinderen. Impliciet zit hier ook de opvatting in dat de priester minderwaardig is. Hij draagt immers het Misoffer op, ‘juist zoals de blanke missionarissen’. Het lijkt alsof de priester midden tussen de opposities ‘heiden’ en ‘katholiek’ is blijven steken. De passage benadrukt dat deze priester niet blank is, en dat hij niet precies hetzelfde doet als de ‘blanke’ missionarissen; hij doet het ‘juist als’. Dit doet denken aan een vorm van imitatie en daarmee ongelijkheid, hoewel volgens het begrip ‘mimicry’ van literatuurwetenschapper Homi Bhabha het imiteren van de kolonisator met een klein verschil ook ruimte kan geven voor agency aan het subject. Het subject doet immers niet precies hetzelfde als de kolonisator, wat ruimte kan geven aan het tonen van de eigen wilskracht.⁸⁹ Toch lijkt de priester hier impliciet bekritiseerd te worden omdat hij niet voldoet aan Europese normen, terwijl die normen onhaalbaar zijn. Het bekritisieren van het niet voldoen aan onhaalbare normen sluit aan bij een veelvoorkomende manier van representatie in zendingstijdschriften, volgens Jenz.⁹⁰

Religie maakt het verschil

Bemissioneerde kinderen werden niet enkel als minderwaardig en hulpbehoevend gerepresenteerd; op dubbelzinnige wijze kwamen zij tegelijkertijd naar voren als gelijk aan Nederlandse kinderen.⁹¹ Hoewel er in het tijdschrift raciale opvattingen en binaire opposities voorkomen in de representatie van missiekinderen, lijkt het idee van een ‘universeel christendom’ belangrijker dan het benadrukken van

⁸⁷ Morrison, ‘Impressions which will never be lost’, 393; Morrison, ‘The joy and heroism of doing good’, 175.

⁸⁸ UB Nijmegen, KDC, *De Kleine Apostel*, 1947, nr. 546, p. 18.

⁸⁹ Wurth en Rigney eds., *Het leven van teksten*, 387.

⁹⁰ Jenz, ‘Firewood, Fakirs and Flags’, 177, 182.

⁹¹ Zie bijvoorbeeld: UB Nijmegen, KDC, *Annalen*, 1920, nr. 415, p. 4-5; *De Kleine Apostel*, 1934, nr. 500, p. 11-14, 21-24; *De Kleine Apostel*, 1934, nr. 504, p. 135; *De Kleine Apostel*, 1940, nr. 541, p. 166; *De Kleine Apostel*, 1950, nr. 569, p. 165; *De Kleine Apostel*, 1955, nr. 594, p. 4-5; *De Kleine Apostel*, 1955, nr. 597, p. 79-80; *De Kleine Apostel*, 1966, nr. 660, p. 9-10.

verschillen. Het verschil in huidskleur of ‘ras’ dat het tijdschrift maakt is namelijk niet ‘biologisch’. Brian Stanley noemde dat ‘soft racism’, waarbij het verschil dat tussen mensen wordt gemaakt gaat om de oppositie tussen ‘beschaafd’ en ‘onbeschaafd’.⁹² De ‘onbeschaafde’ categorie kan worden ‘verheven’ tot de ‘beschaafde’ groep, door zich tot het katholicisme te bekeren. Deze mogelijkheid tot ‘verheffing’ was belangrijk in het aansporen van Nederlandse kinderen zich voor de missie in te zetten. Puur door het bestaan van het idee van ‘verheffing’ kon de inzet van Nederlandse kinderen worden beloond; bemissioneerde kinderen hadden inderdaad de mogelijkheid zich te verheffen via het katholicisme. Het feit dat het tijdschrift alle missiekinderen representeerde als ofwel katholiek ofwel katholiek in wording, was bedoeld om Nederlandse kinderen nog meer bij de missie te betrekken; doordat Nederlandse en bemissioneerde kinderen in theorie gelijk waren door hun religie, werd identificatie met de ‘Ander’ vergemakkelijkt. Religie is in *De Kleine Apostel* dus de doorslaggevende factor in het bepalen van verschil tussen ‘wij’ en ‘zij’ en werkt hier daarom, in termen van Morrison, als ‘cultural circuit breaker’.⁹³

De rol van religie als ‘cultural circuit breaker’ is bijvoorbeeld te zien in een verhaaltje over het Afrikaanse jongetje ‘Nono’, dat met een engel een kijkje neemt in de hemel en daar ‘engelenkindjes’ ziet:

‘Zwarte krullebollekes, als Nono. Ook gele en bruine kindertjes. Die had hij nog nooit in zijn leven gezien! Ook blanke kindertjes, net als de Pater. Maar allemaal even mooi!’⁹⁴

Hoewel de verschillende huidskleuren hier worden benadrukt, is religie de doorslaggevende factor. Deze kinderen zijn immers allemaal, door het katholicisme, engeltjes geworden. Zij zijn, ongeacht huidskleur, ‘even mooi’. Dat impliceert een idee van gelijkheid tussen kinderen van verschillende afkomst, die dezelfde religie delen. Dit is ook zichtbaar in het feit dat kinderen uit Aruba in het tijdschrift op sommige pagina’s werden beschreven als ‘heidenkinderen’, en op andere pagina’s als ‘vrome katholieken’ die, net als de Nederlandse kinderen, ‘kleine apostels’ waren.⁹⁵ Toch, omdat ‘Andere’ kinderen de hulp van westerse kinderen nodig zouden hebben om katholiek te worden, werden deze kinderen altijd gerepresenteerd in een minderwaardige positie.

Bemissioneerde kinderen werden door *De Kleine Apostel* dus op een dubbelzinnige manier gerepresenteerd. Enerzijds werden zij, passend bij koloniaal discours, neergezet als minderwaardig en hulpbehoevend. Door hun leefsituaties te omschrijven als ‘vreselijk’ en de kinderen als ‘zielig’, poogde het tijdschrift om lezers te overtuigen van het belang missiekinderen te ‘redden’. Anderzijds werden missiekinderen juist gerepresenteerd als gelijk aan Nederlandse kinderen. Alle bemissioneerde kinderen

⁹² Morrison, ‘The joy and heroism of doing good’, 174.

⁹³ Morrison, ‘Impressions which will never be lost’, 393; Morrison, ‘The joy and heroism of doing good’, 169, 175.

⁹⁴ UB Nijmegen, KDC, *De Kleine Apostel*, 1934, nr. 500, nr. 22.

⁹⁵ Zie bijvoorbeeld: UB Nijmegen, KDC, *De Kleine Apostel*, 1950, nr. 564, p. 181; *De Kleine Apostel*, 1950, nr. 569, p. 165-167.

waren volgens het tijdschrift ofwel katholiek, ofwel katholiek in wording. Aangezien religie de rol had van ‘cultural circuit breaker’ betekende dit dat Nederlandse en bemissioneerde kinderen impliciet als elkaars gelijken werden voorgesteld; door hun religie behoorden zij immers tot dezelfde groep. Door dit idee werd identificatie van Nederlandse kinderen met missiekinderen versterkt. Daarnaast was het voorstellen van religie als middel tot het ‘verheffen’ van missiekinderen een manier om Nederlandse kinderen te laten zien dat hun inzet inderdaad gevolgen had; er was geen biologische notie van ras, wat betekende dat missiekinderen inderdaad ‘gered’ konden worden en gelijk konden zijn aan Nederlandse kinderen via het katholicisme.

Hoofdstuk 3: ‘Imagined communities’ van kinderen voor kinderen, 1920-1966

In het vorige hoofdstuk is aangetoond dat hoewel missiekinderen volgens *De Kleine Apostel* hulpbehoevend waren en door Nederlandse kinderen ‘gered’ moesten worden, zij tegelijkertijd tot eenzelfde, gelijke groep zouden behoren. In dit hoofdstuk wordt dieper ingegaan op de manier waarop *De Kleine Apostel* Nederlandse en bemissioneerde kinderen probeerde voor te stellen als ‘gelijk’ aan elkaar, terwijl er in die gelijkheid tegelijkertijd spanningen zaten, tussen 1920 en 1966. Hier wordt naar gekeken door de gelijkstelling van en onevenredigheid tussen Nederlandse en bemissioneerde kinderen te koppelen aan het begrip ‘imagined community’. Het tijdschrift probeerde twee van deze ‘verbeelde gemeenschappen’ te construeren: een gemeenschap van enkel Nederlandse en een gemeenschap van zowel Nederlandse als bemissioneerde kinderen. Beide gemeenschapsconstructies hadden hetzelfde doel: meer steun aan de missie genereren en lezers bij de missie betrekken. Het onderzoeken van deze gemeenschappen is dus relevant voor het beantwoorden van de vraag hoe het tijdschrift kinderen bij de missie betrok. In dit hoofdstuk wordt eerst uitgelegd hoe de constructie van ‘imagined communities’ er in *De Kleine Apostel* uitzag. Daarna wordt besproken hoe het tijdschrift deze beide gemeenschappen probeerde aan te tonen. Tot slot wordt onderzocht hoe het idee van een ‘imagined community’ van Nederlandse en ‘Andere’ kinderen past binnen bredere opvattingen over een universele categorie van het kind in de negentiende en twintigste eeuw.

Twee verbeelde gemeenschappen

Politicoloog Benedict Anderson beschrijft een ‘imagined community’ als een gemeenschap waarbij de leden elkaar niet allemaal persoonlijk (kunnen) kennen, maar waarbij zij zich wel verbonden voelen met elkaar en het gevoel hebben dat zij tot eenzelfde groep behoren.⁹⁶ Anderson definieerde dit begrip in de context van het negentiende-eeuwse nationalisme, maar in deze scriptie wordt de algemene definitie toegepast op *De Kleine Apostel*. Het tijdschrift poogde lezers ervan te overtuigen dat zij tot twee gemeenschappen behoorden: een gemeenschap van Nederlandse katholieke kinderen en een gemeenschap van zowel Nederlandse als bemissioneerde kinderen. Beide verbeelde gemeenschappen hadden als doel dat Nederlandse kinderen voor missiekinderen in actie zouden komen. Door de constructie van deze gemeenschappen creëerde het tijdschrift het idee dat de wereld enkel bestond uit kinderen, waarbij alleen kinderen andere kinderen konden ‘redden’. Nederlandse kinderen bevonden zichzelf volgens het tijdschrift dus in twee groepen waarmee zij zich verbonden zouden moeten voelen.

De gemeenschap die zou bestaan uit Nederlandse, katholieke kinderen poogde *De Kleine Apostel* aan te tonen doormiddel van fictieve verhalen. Deze verhalen hadden Nederlandse jongens of

⁹⁶ Benedict Anderson, *Imagined communities. Reflections on the origin and spread of nationalism* (Londen-New York 2006) 6-7.

meisjes als protagonist, die lezers het ‘goede voorbeeld’ moesten geven. Hierin zijn grofweg drie categorieën te herkennen: kinderen die missionaris of priester willen worden (en als kind al ‘kleine apostels’ zijn), kinderen die zich inzetten voor de missie en kinderen die ziek zijn of doodgaan, wat als ‘offertje’ aan de missie werd gezien.⁹⁷ Door een Nederlands kind als protagonist in het verhaal te zetten kunnen kinderen zich volgens Jensz beter inleven in het verhaal, en daardoor beter de morele lessen die het verhaal bevat begrijpen.⁹⁸ Lezers werden door *De Kleine Apostel* aangespoord zich verbonden te voelen met het Nederlandse kind in het verhaal, in de hoop dat zij zich deelgenoot zouden voelen van een Nederlandse gemeenschap van ‘kleine apostels’. Door lezers te laten identificeren met protagonisten die zich inspanden voor de missie, werden zij aangesproken hetzelfde te doen. Het bestaan van deze gemeenschap van enkel Nederlandse kinderen impliceert een koloniaal discours in het tijdschrift. Deze kinderen zouden vanuit hun ‘superieure’ positie immers de ‘Ander’ kunnen en moeten ‘redden’. Deze opvatting sluit aan bij de representatie van bemissioneerde kinderen als minderwaardig en hulpbehoevend, zoals besproken in het vorige hoofdstuk.

De tweede gemeenschap waarmee lezers zich verbonden zouden moeten voelen was volgens *De Kleine Apostel* een gemeenschap van zowel Nederlandse als bemissioneerde kinderen. Deze gemeenschap poogde het tijdschrift allereerst te construeren door verhalen waarin bemissioneerde kinderen als ‘goed voorbeeld’ werden gepresenteerd voor Nederlandse kinderen.⁹⁹ Dat Nederlandse kinderen een voorbeeld konden nemen aan missiekinderen impliceerde een gevoel van verbondenheid en droeg bij aan het idee dat Nederlandse en bemissioneerde kinderen inderdaad tot eenzelfde groep behoorden. Wanneer een bemissioneerd kind als voorbeeld voor een Nederlandse lezer werd gepresenteerd, ging het net als bij de Nederlandse protagonisten om voorbeelden van goed gedrag, zoals het braaf luisteren tijdens een katechismusles of toch naar de missie komen als het stormt. Lezers werden zo aangesproken zich, net als het missiekind, goed te gedragen en voor de missie in actie te komen. In al deze gevallen wordt er letterlijk een vergelijking getrokken, zoals in dit voorbeeld:

‘Als misdienaar is hij een model en ik geloof, dat heel wat blanke koorknaapjes aan hem
‘n voorbeeld kunnen nemen. Want z’n Ndeo (confiteor) en de andere gebeden komen eruit

⁹⁷ Zie bijvoorbeeld: UB Nijmegen, KDC, *Annalen*, 1920, nr. 415, p. 12-20; *Annalen*, 1920, nr. 420, p. 174-175; *Annalen*, 1932, nr. 487, p. 10-19; *De Kleine Apostel*, 1934, nr. 500, p. 6-8, 20; *De Kleine Apostel*, 1934, nr. 504, p. 134-136, 154; *De Kleine Apostel*, 1940, nr. 536, p. 15-19; *De Kleine Apostel*, 1940, nr. 541, p. 183-185; *De Kleine Apostel*, 1955, nr. 594, p. 15-17; *De Kleine Apostel*, 1960, nr. 624, p. 70-73; *De Kleine Apostel*, 1966, nr. 624, p. 62-63.

⁹⁸ Jensz, ‘Firewood, Fakirs and Flags’, 173.

⁹⁹ Zie bijvoorbeeld: UB Nijmegen, KDC, *Annalen*, 1920, nr. 415, p. 22; *De Kleine Apostel*, 1940, nr. 541, p. 170-171; *De Kleine Apostel*, 1947, nr. 551, p. 174; *De Kleine Apostel*, 1960, nr. 629 p. 34-36; *De Kleine Apostel*, 1966 nr. 660 p. 6-10.

gerold zonder dat hij zich ooit verslikt of... gansche stukken inslikt of verbrabbelt, zooals z'n blanke broertjes wel eens doen.'¹⁰⁰

Door het maken van een letterlijke vergelijking werd identificatie van de Nederlandse lezer met het fictieve missiekind bevorderd, wat aansluit bij wat Weir stelde over de kindvriendelijke ontwikkeling van zendingstijdschriften. Daarbij ging het niet langer om het opwekken van medelijden, maar om het bevorderen van identificatie.¹⁰¹ Deze bevordering van identificatie sluit aan bij de propagering van het idee van een wereldwijde gemeenschap van katholieke kinderen door *De Kleine Apostel*.

De Kleine Apostel poogde ook een gemeenschap van zowel Nederlandse als bemissioneerde kinderen aan te tonen door de twee groepen als elkaars 'gespiegelden' voor te stellen. Als een Nederlands kind op school goed oplette of zich thuis goed gedroeg, zou dat ervoor zorgen dat een 'heidenkind' dat ook zou doen. Dit kind zou daarmee dan geholpen zijn in zijn of haar katholieke opleiding.¹⁰² Nederlandse kinderen werden op deze manier aangespoord zich goed te gedragen, thuis en op school. Het tijdschrift bleef dicht bij hun belevingswereld door zaken die dichtbij kinderen stonden als voorbeeld te gebruiken: 'Een kleine apostel let graag op. Want dan helpt Jezus een kleine heiden om ook graag op te letten.'¹⁰³

Het voorstellen van Nederlandse en bemissioneerde kinderen binnen een wereldwijde gemeenschap van katholieke kinderen impliceert enerzijds gelijkheid. De constructie van deze gemeenschap sluit dan ook aan bij de representatie van missiekinderen als gelijk aan Nederlandse kinderen, met religie als 'cultural circuit breaker'. Anderzijds worden net als bij de representatie van missiekinderen tegelijkertijd verschillen benadrukt, hoewel die bij de constructie van deze 'imagined community' meer impliciet zijn. In deze gemeenschap hebben Nederlandse kinderen een 'superieure' positie. Het tijdschrift benadrukt continu dat zij zich verbonden moeten voelen met missiekinderen, omdat het lot van missiekinderen van hen afhankelijk zou zijn. De missiekinderen bevinden zich dus wederom in een 'inferieure' positie. Bijna ongemerkt bestaat binnen een gemeenschap die gelijkheid impliceert dus toch een binaire oppositie tussen 'wij' en 'zij'. Daarnaast was het enkel voor Nederlandse kinderen mogelijk zich van deze verbindende gemeenschap bewust te zijn. Zij lazen als enigen het tijdschrift, waarin zij werden overtuigd dat er een verbintenis bestond tussen hen en andere 'Nederlandse apostels' en tussen hen en 'Andere', bemissioneerde kinderen. Bemissioneerde kinderen waren zich hoogstwaarschijnlijk niet van een groepsgevoel met Nederlandse kinderen bewust, hoewel het tijdschrift wel deed alsof dat het geval was.

¹⁰⁰ UB Nijmegen, KDC, *Annalen*, 1920, nr. 415, p. 22.

¹⁰¹ Weir, 'Deeply interested in these children whom you have not seen', 48.

¹⁰² Zie bijvoorbeeld: UB Nijmegen, KDC, *De Kleine Apostel*, 1934, nr. 500, p. 16-17; *De Kleine Apostel*, 1960, nr. 624, p. 62-63.

¹⁰³ UB Nijmegen, KDC, *De Kleine Apostel*, 1934 nr. 500, p. 16-17.

De universele categorie van ‘het kind’

Het idee dat Nederlandse en ‘Andere’ kinderen tot eenzelfde gemeenschap zouden behoren sluit aan bij het onderzoek van Karen Vallgård. Zij stelde dat Deense en bemissioneerde kinderen bij de Deense zending in de negentiende eeuw door zendelingen werden gepresenteerd als behorend tot eenzelfde universele categorie van ‘het kind’. Alle kinderen, onafhankelijk van geloof en ‘ras’, werden volgens haar gezien als onschuldig en beminnelijk.¹⁰⁴ In *De Kleine Apostel* worden missiekinderen inderdaad als even onschuldig en beminnelijk gerepresenteerd als Nederlandse kinderen, maar alle missiekinderen komen enkel voor in de context van het katholicisme. Religie, onschuld en beminnelijkheid worden zo impliciet met elkaar verbonden. Kinderen die niet katholiek wilden worden komen in het tijdschrift niet voor, wat de indruk wekt dat kinderen enkel als onschuldig en beminnelijk werden voorgesteld als zij katholiek waren of dit wilden worden. Dat sluit aan bij Morrisons opvatting dat een idee van gelijkheid onder kinderen over de hele wereld bij de zending enkel gold als zij christelijk waren.¹⁰⁵ Toch doet dit niet af aan het idee van een verbeelde gemeenschap binnen de wereld van het tijdschrift. Alle missiekinderen zijn immers voorgesteld als katholiek of katholiek in wording, wat betekent dat alle missiekinderen die in het tijdschrift voorkomen, inderdaad onderdeel zijn van eenzelfde groep van katholieke kinderen als de Nederlandse lezers van *De Kleine Apostel*.

In dit hoofdstuk is gebleken dat *De Kleine Apostel* probeerde twee ‘imagined communities’ te construeren: een gemeenschap van Nederlandse ‘kleine apostels’ en een gemeenschap van zowel Nederlandse als bemissioneerde kinderen. Beide constructies hadden als doel dat Nederlandse kinderen zich voor missiekinderen zouden inzetten. Identificatie tussen Nederlandse kinderen onderling en van Nederlandse met bemissioneerde kinderen werd daarbij bevorderd doordat het tijdschrift ze positioneerde als voorbeeld voor elkaar. De gemeenschap met zowel Nederlandse als bemissioneerde kinderen impliceert gelijkheid. Dit idee past binnen opvattingen in de negentiende en twintigste eeuw over een universele categorie van ‘het kind’. Toch bevonden Nederlandse kinderen zich in deze gemeenschap in een ‘superieure’ positie omdat zij de ‘redders’ van de hulpbehoevende missiekinderen zouden zijn. Dezelfde rol kregen zij toebedeeld in de gemeenschap die enkel uit Nederlandse kinderen bestond. Door beide gemeenschappen wordt een afhankelijkheidsrelatie geconstrueerd, en een duidelijk verschil tussen een superieure ‘wij’ een minderwaardige, hulpbehoevende ‘zij’.

¹⁰⁴ Karen Vallgård, *Imperial Childhoods and Christian Mission. Education and Emotions in South India and Denmark* (Basingstoke 2015), 2, 3, 15, 37; Vallgård, ‘Tying children to God with love’, 609-610.

¹⁰⁵ Morrison, ‘The joy and heroism of doing good’, 175.

Conclusie

In Nederland is het missietijdschrift een onderbelichte bron in onderzoek naar kolonialisme. In deze scriptie heb ik het jeugdmissietijdschrift *De Kleine Apostel* intrinsiek onderzocht waarbij ik, aansluitend bij New Imperial History, de religieuze inhoud heb verbonden met de koloniale context waarin het tijdschrift kon functioneren. *De Kleine Apostel* ontstond vanuit het internationale Genootschap der Heilige Kindsheid. Het tijdschrift bevatte brieven van missionarissen uit heel Europa, en informatie over missielanden over de hele wereld. Vanwege de transnationale oorsprong is het tijdschrift niet specifiek verbonden met de Nederlandse koloniën, passend bij het idee van ‘webbedness of empire’. In tegenstelling tot Angelsaksische tijdschriften is er dus geen directe link te leggen met ‘empire’. Dat betekende niet dat *De Kleine Apostel* niet met kolonialisme was verbonden. Het tijdschrift benoemde het kolonialisme niet expliciet, wat juist een bepaalde mate van vanzelfsprekendheid over het bestaan van koloniën demonstreert. Kolonialisme werd niet benoemd, omdat het niet bevraagd werd. De hoge mate van missionarissen in koloniën van hun herkomstland en de aanwezigheid van een koloniaal discours in het tijdschrift laten zien dat het religieuze tijdschrift onlosmakelijk met het kolonialisme verbonden was. De vraag die binnen deze context centraal stond, was hoe Nederlandse kinderen door *De Kleine Apostel* bij de missie werden betrokken tussen 1850 en 1966. Dit onderzoek is daarmee een toevoeging op New Imperial History’s recente aandacht voor de geschiedenis van kinderen in religieuze en koloniale contexten, door te onderzoeken hoe kinderen in Nederland met de missie in aanraking kwamen en wat dit voor hen als lezers betekende. Het feit dat er een missietijdschrift is gebruikt als bron, die was toegespitst op kinderen, past ook binnen deze onderzoekstraditie.

Uit deze scriptie is gebleken dat *De Kleine Apostel* Nederlandse kinderen op verschillende manieren bij de missie poogde te betrekken. Er is vastgesteld dat het tijdschrift zich pas exclusief op een publiek van kinderen ging richten vanaf grofweg 1920. Kinderen waren altijd al de enige leden van het Genootschap der Heilige Kindsheid, maar van 1850 tot 1920 waren hun ouders het directe leespubliek van de *Annalen*. 1920 was een breukpunt in de rubrieken en de inhoud daarvan. Het tijdschrift werd meer kindgericht door bijvoorbeeld het toevoegen van plaatjes en foto’s, een gemakkelijk leesbare schrijfstijl, fictieve verhalen met kinderen als protagonist en wedstrijden. *De Kleine Apostel* maakte dus een kindvriendelijke ontwikkeling door. Deze conclusie is met name een toevoeging op Weir; de kindvriendelijke ontwikkeling die zij detecteerde in zendingstijdschriften komt overeen met de ontwikkeling in de *Kleine Apostel*. Dit onderzoek demonstreert dus dat een kindvriendelijke ontwikkeling in religieuze tijdschriften voor kinderen aan het begin van de twintigste eeuw geen exclusief Angelsaksische, maar een internationale ontwikkeling was.

Een van de wijzen waarop *De Kleine Apostel* probeerde Nederlandse kinderen bij de missie te betrekken vanaf 1920, was via een paradoxale representatie van bemissioneerde kinderen. Enerzijds werden missiekinderen gerepresenteerd als hulpbehoevend en daardoor minderwaardig. Zij zouden de hulp van Nederlandse kinderen nodig hebben; een argument dat was bedoeld om Nederlandse kinderen

te activeren om voor missiekinderen in actie te komen. In tegenstelling tot wat Weir stelde, namelijk dat zendingstijdschriften westerse kinderen geen misplaatst superioriteitsgevoel wilden meegeven, lijkt *De Kleine Apostel* dit wel te doen. Anderzijds werden missiekinderen gerepresenteerd als gelijk aan Nederlandse kinderen, om identificatie van Nederlandse kinderen met de ‘Ander’ te bevorderen. Religie speelde daarbij de rol van ‘cultural circuit breaker’. Dit lijkt onderdeel te zijn van een universele tendens. Morrison stelde immers ook dat zendingstijdschriften de verschillen tussen ‘westerse’ en ‘Andere’ kinderen benadrukten, maar dat het hebben van eenzelfde religie de doorslaggevende factor was. *De Kleine Apostel* legt, om Nederlandse kinderen te motiveren voor de missie dus juist de nadruk op de overeenkomsten, en niet de verschillen, tussen henzelf en bemissioneerde kinderen. Dit komt echter niet overeen met het onderzoek naar zendingstijdschriften door Jenz. Zij concludeerde dat zendingstijdschriften kinderen poogden te betrekken bij de zending door een overdreven tegenstelling tussen christelijke en ‘heidense’ kinderen neer te zetten. Dat tegelijkertijd op paradoxale wijze de gelijkheid tussen kinderen benadrukt zou worden, komt in Jenz’ conclusie niet voor.

De Kleine Apostel poogde ook op een andere manier lezers bij de missie te betrekken door enerzijds gelijkheid en anderzijds ‘andersheid’ te benadrukken: via de constructie van twee ‘imagined communities’. Een van deze gemeenschappen bestond enkel uit Nederlandse katholieke kinderen, terwijl de andere uit zowel Nederlandse als bemissioneerde kinderen bestond. Beide gemeenschapsconstructies hadden als doel lezers voor missiekinderen in actie te laten komen. Daarmee impliceerden beide gemeenschappen een afhankelijkheidsrelatie tussen een Nederlandse, superieure ‘wij’ en een afhankelijke, inferieure ‘zij’, passend binnen het koloniale discours. Dat onderscheid staat in spanning met de gemeenschap van Nederlandse en bemissioneerde kinderen, die naast afhankelijkheid ook gelijkheid impliceert; een gemeenschap van wereldwijd verbonden katholieke kinderen. Dat het tijdschrift poogde om het idee van een groep van gelijke Nederlandse en bemissioneerde kinderen te construeren, sluit aan bij het onderzoek van Vallgård over de Deense zending, waarbij het kind als universele categorie werd gezien. Toch wijkt *De Kleine Apostel* tegelijkertijd van Vallgård’s idee af: alle bemissioneerde kinderen komen enkel voor binnen de context van het (streven naar) het katholicisme. Dat wekt de indruk dat alle ‘Andere’ kinderen, buiten de context van de katholieke missie, ook buiten de universele categorie vallen. Door het begrip ‘imagined community’ te koppelen aan de constructie van verbondenheid tussen Nederlandse kinderen onderling en tussen Nederlandse en ‘Andere’ kinderen is een nieuwe invalshoek belicht in het onderzoek naar hoe religieuze tijdschriften kinderen bij de missie of zending betrokken. Dit begrip belicht de grote rol van de Heilige Kindsheid zelf in het construeren van verbondenheid tussen beide missiedoelgroepen: kinderen in Nederland, die steun moesten genereren, en bemissioneerde kinderen, die ‘gered’ moesten worden.

Door in deze scriptie de context van missie- en koloniale geschiedenis ook te verbinden met de bredere achtergrond van geschiedenis van kinderliteratuur en opvattingen over kinderen in Nederland, is een nieuwe link gelegd tussen twee onderwerpen die nog nauwelijks in samenhang zijn onderzocht,

terwijl deze juist onlosmakelijk verbonden zijn. In hoeverre *De Kleine Apostel* daadwerkelijk kinderen motiveerde en mobiliseerde voor de missie, en in hoeverre het tijdschrift het wereldbeeld van de lezers beïnvloedde, is uit dit onderzoek nog niet duidelijk gebleken en zou in de toekomst onderzocht kunnen worden.

Literatuurlijst

- Anderson, B., *Imagined communities. Reflections on the origin and spread of nationalism* (Londen-New York 2006).
- Ballantyne T., 'Religion, difference, and the limits of British imperial history', *Victorian Studies* 47:3 (2005) 427-455.
- Barringer, T., 'From beyond alpine snows to homes of the east. A journey through missionary periodicals. The Missionary Periodicals Database Project', *International Bulletin of Missionary Research* 4 (2002), 169-173, aldaar 169-170.
- Barringer, T., 'What mrs Jellyby might have read. Missionary periodicals: A neglected source', *Victorian Periodicals Review* 37:4 (2004) 46-74.
- Bekkering, H. en Heimeriks, N., *De hele Biblebontse berg. De geschiedenis van het kinderboek in Nederland en Vlaanderen van de middeleeuwen tot heden* (Amsterdam 1989).
- Busschers, 'Missionary commemoration in a colonial world. Dutch calvinist missionary obituaries as collective memory, 1930-1951', *Swedish Missiological Themes* 100:4 (2012), 437-463.
- Busschers, I., 'Gendered remembrance. Women in the Dutch calvinist mission and its historiography, 1900-1942', *Trajecta: religie, cultuur en samenleving in de Nederlanden* 24:2 (2015) 285-308.
- Camps, A., Poels, V. en Willemsen, J., *Dutch missionary activities. An oral history project 1976-1988* (Nijmegen 2005).
- Dasberg, L., *Het kinderboek als opvoeder. Twee eeuwen pedagogische normen en waarden in het historische kinderboek in Nederland* (Assen 1981).
- Derks, M., Eijst, J. en van Vugt, J. eds., *Tempo doeloe, tempo sekarang. Het proces van indonesianisering in Nederlandse orden en congregaties* (Hilversum 2004).
- Derksen, M., *Embodied encounters. Colonial governmentality and missionary practices in Java and Dutch New-Guinea between 1856-1945* (proefschrift, Nijmegen, nog te publiceren).
- Eerenbeemt, van den, A., *Missieactie en missieproblemen* (Tilburg 1953).
- Ghesquière, R., Joosen, V. en van Lierop-Debrouwer, H. eds., *Een land van waan en wijs. Geschiedenis van de Nederlandse jeugdliteratuur* (Amsterdam 2014).
- Gibson, M. E., 'The perils of reading children's missionary magazines and the making of Victorian imperialist subjectivity' in McGravan, J. H. Jr. ed., *Time of beauty, time of fear. The Romantic legacy in the literature of childhood* (Iowa 2012) 105-127.
- Hall, C., *Civilising subjects. Metropole and colony in the English imagination, 1830-1867* (Cambridge 2002).
- Harrison, H., "A penny for the little Chinese". The French Holy Childhood Association in China, 1843-1951', *American historical review* (2008) 72-92.
- Heywood, S., 'Missionary children. The French holy childhood association in European context, 1843-c.1914', *European History Quarterly* 45:3 (2015) 446-466.

- Janssen, G. en Mommers, C., *Zwijzen, een passie voor uitgeven. Geschiedenis van een educatieve uitgeverij* (Tilburg 1996).
- Jensz, F., 'Firewood, fakirs and flags. The construction of the non-western 'Other' in a nineteenth century transnational children's missionary periodical, *SZRKG* 105 (2011) 167-191.
- Jensz, F., 'Origins of missionary periodicals. Form and function of three Moravian publications', *Journal of Religious History* 36:2 (2012) 234-255.
- Knipschild, H., *De Bekering van de wereld. Brieven, verhalen en ervaringen uit de geschiedenis van de missie* (Zutphen 2013).
- Mak, G., *Huishouden in Nederlands Nieuw-Guinea. Geschiedenis van geslacht op geslacht* [Oratie] (Amsterdam 2017).
- Martin, M.C. en Morrison, H. eds., *Creating Religious Childhoods in Anglo- World and British Colonial Contexts, 1800– 1950* (Abingdon-New York 2017).
- Miller, K., 'The white child's burden: Managing the self and money in nineteenth-century children's missionary periodicals', *American Periodicals* 22:2 (2012) 139-157.
- Morrison, H., "'Impressions which will never be lost". Missionary periodicals for protestant children in late-nineteenth century Canada and New Zealand', *Church History* 82:2 (2013) 388-393.
- Morrison, H., "'Little vessels" or "little soldiers". New Zealand Protestant children, foreign missions, religious pedagogy and empire, c.1880s–1930s', *Paedagogica Historica* 47:3 (2011) 303-321.
- Morrison, H., 'The 'joy and heroism of doing good'. "The New Zealand Missionary" record and late nineteenth-century protestant children's missionary support', *Journal of New Zealand Literature* 28:2 (2010) 158-182.
- Poels, V. en van den Elsen, Z. eds., *Bibliografie van Katholieke Nederlandse Periodieken deel 3. Godsdienst en kerkelijk leven* (Nijmegen 2012).
- Poels, V. en van den Elsen, Z. eds., *Bibliografie van Katholieke Nederlandse Periodieken deel 4. Onderwijs en Opvoeding* (Nijmegen 2018).
- Pomfret, D.M., *Youth and empire. Trans-colonial childhoods in British and French Asia* (Stanford 2016).
- Raben, R., 'A new Dutch imperial history? Perambulations in a prospective field, *Low Countries Historical Review* 128:1 (2013) 5-30.
- Rietbergen, 'Aan de vooravond van het 'Groote Missieuur'. Een onderzoek naar de Nederlandse missiebeweging gedurende de eerste helft van de negentiende eeuw en de rol van 'missietijdschriften' daarin', *Nederlands archief voor kerkgeschiedenis*, 1:70 (1990), 75-108.
- Roes, J., *Het Groote Missieuur* (Bilthoven 1974).
- Salemink, T., 'Beeld van Afrika, zelfbeeld van Europa', in: José Eijt, J., Genefaas, H. en Nissen, P. eds., *Gaan voor God. Ideaal en praktijk van missie in historisch perspectief* (Hilversum 1998), 108-127.
- Vallgård, K., 'Adam's escape. Children and the discordant nature of colonial conversions',

Childhood 18:3 (2011) 298-315.

Vallgård, K., 'Tying children to God with love. Danish mission, childhood, and emotions in colonial South India', *Journal of Religious History* 39:4 (2015) 595-613.

Vallgård, K., *Imperial childhoods and christian mission. Education and emotions in South India and Denmark* (Basingstoke 2015).

Weir, C., 'Deeply interested in these children whom you have not seen', *The Journal of Pacific History* 48:1 (2013) 43-62.

Zuurveen, T., *Van zedenleer tot Bruintje Beer. Kind, kindbeeld en kinderboek door de eeuwen* (Groningen 1996).

Bronnen

Universiteitsbibliotheek Nijmegen, Katholiek Documentatie Centrum, Archief Nationaal Bureau Pauselijke Missiewerken, archiefnummer 639-641, 1932-1934.¹⁰⁶

UB Nijmegen, KDC, *Annalen van het Genootschap der Heilige Kindschheid tot het doopen en vrijkopen van de ongelovige kinderen in Sina en in andere afgodische landen*, 1850, nr. 1.¹⁰⁷

Annalen, 1851, nr. 6.

Annalen, 1855, nr. 25.

Annalen, 1855, nr. 31.

Annalen, 1856, nr. 36.

Annalen, 1858, nr. 43.

Annalen, 1858, nr. 45.

Annalen, 1865, nr. 85.

Annalen, 1865, nr. 90.

Annalen, 1871, nr. 121.

Annalen, 1871, nr. 124-126.

Annalen, 1877, nr. 57.

Annalen, 1877, nr. 162.

Annalen, 1880, nr. 175.

Annalen, 1880, nr. 180.

Annalen, 1885, nr. 205.

Annalen, 1885, nr. 210.

Annalen, 1890, nr. 235.

Annalen, 1890, nr. 240.

¹⁰⁶ Universiteitsbibliotheek wordt vanaf nu afgekort als UB, Katholiek Documentatie Centrum wordt vanaf nu afgekort als KDC.

¹⁰⁷ In het vervolg afgekort als: *Annalen*, jaartal, nummer.

Annalen, 1895, nr. 265.
Annalen, 1895, nr. 270.
Annalen, 1900, nr. 295.
Annalen, 1900, nr. 300.
Annalen, 1905, nr. 325.
Annalen, 1905, nr. 330.
Annalen, 1910, nr. 355.
Annalen, 1910, nr. 360.
Annalen, 1915, nr. 385.
Annalen, 1915, nr. 390.
Annalen, 1920, nr. 415.
Annalen, 1920, nr. 420.
Annalen, 1925, nr. 445.
Annalen, 1925, nr. 450.
Annalen, 1932, nr. 487.
Annalen, 1932, nr. 492.
 UB Nijmegen, KDC, *De Kleine Apostel*, 1934, nr. 500.¹⁰⁸
De Kleine Apostel, 1934, nr. 504.
De Kleine Apostel, 1940, nr. 536.
De Kleine Apostel, 1940, nr. 541.
De Kleine Apostel, 1947, nr. 546.
De Kleine Apostel, 1947, nr. 551.
De Kleine Apostel, 1950, nr. 564.
De Kleine Apostel, 1950, nr. 569.
De Kleine Apostel, 1955, nr. 594.
De Kleine Apostel, 1955, nr. 597.
De Kleine Apostel, 1960, nr. 624.
De Kleine Apostel, 1960, nr. 629.
De Kleine Apostel, 1966, nr. 660.
De Kleine Apostel, 1966, nr. 663.

¹⁰⁸ Vanaf nu afgekort als: *De Kleine Apostel*, jaartal, nummer.